New Geopolitics Research
Bi-Quarterly Journal
E. ISSN: 3060-7140

Geoeconomic Analysis of the Formation of the Iran-Türkiye Free Trade Agreement (ITFTA)

Mirabdollah Hosseini[1]✉, **Mitra Rahmani**[2], and **Behrooz Dini**[3]

1. Corresponding author, Associate professor of the Institute of Trade Studies and Research, Tehran, Iran. Email: m.hosseini@itsr.ir
2. Assistant Professor of the Institute of Trade Studies and Research, Tehran, Iran.
3. Ph.D. Student & Faculty Member of the Institute of Trade Studies and Research, Tehran, Iran.

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:
Received: 19 February 2026
Received in revised form: 20 April 2026
Accepted: 31 May 2026

Keywords:
Geoeconomic Analysis
New Economic Geography,
Factory Industries,
Comparative and Competitive Advantage,
FTA: Free Trade Agreement of Iran and Türkiye.

ABSTRACT

Geoeconomics is the study of how Geopolitics and Economics interact and interact in International Relations. From this perspective, the attractiveness of trade development, economic interaction, investment, and the capacity to exercise soft power that Iran and Turkey exert in the formation of a free trade agreement are considered as determining factors of geoeconomic power. These arrangements are the most important manifestation and symbol of the power of Geo-Economics in the development of trade and industry between them. Although the consequences of launching and forming the agreement have Geo-Poli-Nomic roots, the mechanism of this agreement is in the Geo-Economic field. From a Geo-Economic perspective, considering the static and dynamic effects of such agreements and the specific industrial and commercial conditions of Iran and Turkey, the set of benefits of signing a bilateral free trade agreement far outweighs its costs. Among the benefits of the agreement, he pointed out the benefits of economies of scale, industrial-Trade diversification, Foreign Investment flows, distance from a closed industrial economy, and opening up the economy and trade. According to the results of the study, despite the diverse and comprehensive capacities and capabilities of Iran and Turkey in the construction industry, the formation of a complete and comprehensive free trade agreement is not recommended in the first step; because despite the capabilities of the industries, the dominance of a global protectionist view over most industries in the Iranian economy makes it impossible to implement complete trade liberalization. Therefore, it is necessary to examine the preparation of industries with comparative and competitive advantages in comparison with similar industries and other Turkish industries before concluding a free trade agreement, and to identify industries without competition. In this study, by understanding the realities of the industrial and commercial economy of the two countries, those industries that have a greater possibility of eliminating tariff protection are introduced. Accordingly, based on the comparative and competitive advantages of production and export, industries with potential for trade liberalization have been introduced: a) In the case of Turkey: clothing, textiles, furniture, non-metallic minerals and rubber and plastics; b) In the case of Iran: non-metallic minerals, basic metals, pharmaceutical chemicals, oil and chemical refineries. It is suggested that in order to achieve the goals of the agreement, moving towards free trade by reducing tariff levels should be pursued in the first step in the form of expanding and deepening the sectoral free trade agreement, and then, in the next step, in the long term, considering the establishment of a comprehensive free trade agreement in the construction industry. Considering the dimensions and aspects of the research, in Türkiye's positions, compared to Iran, the geoeconomic approach prevails over Geopolitics.

Cite this article: Hosseini, M.; Rahmani, M.; & Dini, B. (2026). Geoeconomic Analysis of the Formation of the Iran-Türkiye Free Trade Agreement (ITFTA). *New Geopolitics Research*, *3* (1), 217-240.

© The Author(s).
Publisher: Lorestan University.

DOI: https://doi.org/10.22034/nrpg.2026.2046003.1043

Introduction

Geoeconomics is the study of how Geopolitics and Economics interact and interact in International Relations. From this perspective, the attractiveness of trade development, economic interaction, investment, and the capacity to exercise soft power that Iran and Turkey exert in the formation of a free trade agreement are considered as determining factors of geoeconomic power. These arrangements are the most important manifestation and symbol of the power of Geo-Economics in the development of trade and industry between them. Although the consequences of launching and forming the agreement have Geo-Poli-Nomic roots, the mechanism of this agreement is in the Geo-Economic field. Regionalism appears in different forms depending on the scope and depth of cooperation. The most basic level of regionalism is the bilateral preferential trade agreement. These agreements aim to reduce trade barriers, including tariffs and non-tariff barriers in relation to a part of each other's trade. FTAs are agreements at a higher level, which are the most common form of regionalism. In this type of agreement, instead of reducing trade barriers related to the trade of a limited number of goods, the members remove trade barriers related to almost all or the major volume of each other's trade. This article deals with the formation of bilateral free trade agreement between Iran-Türkiye in the framework of Geoeconomic Analysis.

Method

The following article is based on a descriptive-analytical method in explaining the formation of the Iran-Turkey FTA (Free Trade Agreement). This article uses library and documentary sources and data to show the aspects of the formation of the agreement and its impact on the development of trade and economic interactions between them. The main source in the course of this research is written sources, documents and reports. Therefore, this study uses library studies to collect published written and online data to explain and analyze the issue at hand. The discussion, review and analysis of the results are presented in several axes, for each axis a distinct methodology has been used; therefore, the set of integrated-combined study methodologies for these axes includes revealed comparative advantage, industrial geography, a set of macroeconomic and specific industrial economy criteria, demand outlook and SWOT analysis. Statistical information has been collected, extracted, processed, studied and researched from publications of institutions responsible for producing industrial statistics, especially from annual reports; including from the International Yearbook of Industrial Statistics of the United Nations Industrial Development Organization: UNIDO, as well as from related research and studies. This article deals with the formation of the Iran-Turkey Industrial FTA within the framework of the geoeconomic approach and the new economic geography. To this end, the basic issues are: 1) analyzing the production structure (value added) of industries and the position of Iran and Turkey in those industries, broken down by the two-digit International Classification of Economic Activities (ISIC) versions 3 and 4, which covers a wide range in terms of diversity and abundance; 2) the time period of the study includes the long-term period from 2001 to 2021 with an emphasis on the 2010s; 2) the two countries under study are Iran and Turkey; and 4) the thematic dimensions of the study include the static and dynamic economic-commercial benefits of the formation of the FTA from a geoeconomic perspective, including the promotion of competition, economies of scale, and the development of bilateral trade.

Results

In the framework Geoeconomic Analysis, with the approach of the criteria and indicators of trade within the industry, this article deals with the possibility of establishing a free trade agreement between Iran and Turkey by identifying the fields of trade development and

industrial joint investment. From a Geo-Economic perspective, considering the static and dynamic effects of such agreements and the specific industrial and commercial conditions of Iran and Turkey, the set of benefits of signing a bilateral free trade agreement far outweighs its costs. Among the benefits of the agreement, he pointed out the benefits of economies of scale, industrial-Trade diversification, Foreign Investment flows, distance from a closed industrial economy, and opening up the economy and trade. According to the results of the study, despite the diverse and comprehensive capacities and capabilities of Iran and Turkey in the construction industry, the formation of a complete and comprehensive free trade agreement is not recommended in the first step; because despite the capabilities of the industries, the dominance of a global protectionist view over most industries in the Iranian economy makes it impossible to implement complete trade liberalization. Therefore, it is necessary to examine the preparation of industries with comparative and competitive advantages in comparison with similar industries and other Turkish industries before concluding a free trade agreement, and to identify industries without competition. In this study, by understanding the realities of the industrial and commercial economy of the two countries, those industries that have a greater possibility of eliminating tariff protection are introduced.

Conclusions

According to the results of the study, despite Iran and Turkey's diverse and comprehensive industrial capacities and capabilities in industries, the formation of a complete and nationwide free trade agreement for all industries is not suggested in the first step, because the prevalence of protectionist views on most industries in Iran's economy makes it impossible to implement full trade liberalization despite the capabilities, capabilities and capacities of the factory industries. Therefore, before commercial liberalization in the form of concluding a free trade agreement, it is necessary to examine the preparation of industries with relative and competitive advantage compared to similar industries or other forms of industries in Turkey. Furthermore, industries without competition should also be identified. It is suggested that in order to achieve the goals of the agreement, moving towards free trade through reducing tariff levels should be pursued in the first step in the form of expanding and deepening the sectoral free trade agreement, and then in the next step, in the long term, consider establishing a comprehensive free trade agreement in the construction industry. Considering the dimensions and aspects of the research, in Türkiye's positions, compared to Iran, the geoeconomic approach prevails over geopolitics.

Author Contributions: All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Acknowledgements: The authors would like to express their gratitude to the Business Research Group of the Business Development Research Institute, Research Deputy of the Institute of Business Studies and Research, for their assistance in preparing the research report.

Conflict of Interest: According to the declaration of the authors of this article, there is no conflict of interest.

پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی
دوفصلنامه علمی
۳۰۶۰-۷۱۴۰: شاپا الکترونیکی

تحلیل ژئواکونومیک شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و ترکیه

میرعبداله حسینی✉[۱]، میترا رحمانی[۲]، بهروز دینی[۳]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه بازرگانی خارجی، پژوهشکده توسعه بازرگانی، موسسه مطالعاتو پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران. رایانامه: m.hosseini@itsr.ir
۲. استادیار گروه بازرگانی خارجی، پژوهشکده توسعه بازرگانی، موسسه مطالعاتو پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران.
۳. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، پژوهشگر گروه بازرگانی خارجی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۱/۳۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۰

کلیدواژه‌ها:
تحلیل ژئواکونومیک
جغرافیای جدید اقتصادی،
صنایع کارخانه‌ای
مزیت‌های نسبی و رقابتی
موافقت‌نامه تجارت آزاد
ایران – ترکیه.

چکیده

ژئواکونومی بررسی چگونگی تعامل و بر هم‌کنش ژئوپلیتیک و اقتصاد در روابط بین‌الملل است. از این منظر، جذابیت توسعه تجارت، تعامل اقتصادی، سرمایه‌گذاری و ظرفیت اعمال قدرت نرم که ایران و ترکیه در شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد انجام می‌دهند به عنوان عوامل تعیین‌کننده قدرت ژئواکونومی در نظر گرفته می‌شود. این ترتیبات مهم‌ترین نمود و نماد قدرت ژئواکونومی در توسعه تجارت و صنعت فی‌مابین است. با این که پیامدهای راه‌اندازی و شکل‌گیری موافقت‌نامه ریشه‌های ژئوپلی‌نومیک دارد، اما سازوکار این موافقت‌نامه در حوزه ژئواکونومیک است. از منظر ژئواکونومیک با توجه به آثار ایستا و پویای این‌گونه موافقت‌نامه‌ها و شرایط خاص صنعتی و تجاری ایران و ترکیه، مجموعه فواید امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد دوجانبه بیشتر از هزینه آن است. از جمله فواید موافقت‌نامه به برخورداری از صرفه‌های مقیاس، تنوع‌پذیری صنعتی–تجاری، جریان سرمایه‌گذاری خارجی، فاصله از اقتصاد صنعتی بسته و بازشدن اقتصاد و تجارت اشاره کرد. مطابق نتایج مطالعه با وجود ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متنوع و فراگیر ایران و ترکیه در صنعت ساخت، شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد کامل و سراسری، در گام نخست پیشنهاد نمی‌شود؛ زیرا علی‌رغم قابلیت‌های صنایع، غلبه نگاه حمایت‌گرایانه سراسری بر اغلب صنایع در اقتصاد ایران، امکان اجرای آزادسازی تجاری کامل را غیرممکن می‌سازد. از این‌رو ضروری است قبل از آزادسازی تجاری در قالب انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد نسبت به آماده‌سازی صنایع دارای مزیت نسبی و رقابتی در مقایسه با صنایع مشابه و سایر صنایع ترکیه مورد بررسی قرار گیرد،و صنایع فاقد رقابت شناسایی شوند. در این مطالعه با درک واقعیات اقتصادصنعتی و تجاری دو کشور، آن دسته از صنایع که امکان بیشتری در جهت حذف حمایت تعرفه‌ای وجود دارند، معرفی می‌شوند. بر این اساس، بر مبنای مزیت‌های نسبی و رقابتی تولیدی و صادراتی، صنایع با پتانسیل آزادسازی تجاری، معرفی شده‌اند: الف) در مورد ترکیه: پوشاک، منسوجات، مبلمان، کانی غیرفلزی و لاستیک‌و پلاستیک؛ ب) در مورد ایران: کانی غیرفلزی، فلزات اساسی، شیمیایی دارویی، پالایشگاه‌های نفت و شیمیایی. پیشنهاد می‌شود برای دستیابی به اهداف موافقت‌نامه، حرکت به سمت تجارت آزاد از طریق کاهش سطوح تعرفه، ابتدا در گام نخست در قالب گسترش و تعمیق موافقت‌نامه تجارت‌آزاد بخشی دنبال شود و آنگاه در گام بعدی در بلندمدت به برقراری موافقت‌نامه تجارت آزاد سراسری در صنعت ساخت اندیشید. نظر به ابعاد و جنبه‌های پژوهش، در مواضع ترکیه در قیاس با ایران رویکرد ژئواکونومیک بر ژئوپلیتیک چیرگی دارد.

استناد: حسینی، میرعبداله؛ رحمانی، میترا؛ و دینی، بهروز (۱۴۰۵). تحلیل ژئواکونومیک شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و ترکیه، *پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی*، ۳ (۱)، ۲۱۷–۲۴۰.

ناشر: دانشگاه لرستان

DOI: https://doi.org/10.22034/nrpg.2026.2046003.1043

مقدمه

مؤلفه‌ها و پیش‌زمینه‌های منطقه‌گرایی و توسعه تعاملات دوجانبه موجود در دنیا متنوع است، ولی همگی از دسته عوامل و شرایط مشابهی برخوردارند که در این ارتباط، مولفه‌هایی نظیر جغرافیا (واقع شدن در یک جغرافیا و مزیت مجاورت و نزدیکی جغرافیایی)، اندازه اقتصاد (هر دو اقتصاد بزرگ منطقه و اندازه دو اقتصاد نزدیک و مشابه) و سطح توسعه‌یافتگی، مشترکات فرهنگی و عزم و اراده سیاسی حائز اهمیت هستند. البته علاوه بر آثار و پیامدهای اقتصادی موافقت‌نامه تجاری دو جانبه در چارچوب منطقه‌گرایی، انگیزه‌های غیراقتصادی در شکل‌گیری آن موثر هستند که در این رابطه می‌توان به ثبات و امنیت منطقه‌ای، تثبیت اصلاحات و افزایش قدرت چانه‌زنی اشاره کرد (حسینی، ۱۳۸۶: ۱۵۰). منطقه‌گرایی بسته به دامنه و عمق همکاری‌های اعضا در اشکال متفاوتی ظهور می‌یابد. از ابتدایی‌ترین سطوح و اشکال منطقه‌گرایی، موافقت‌نامه تجارت ترجیحی[1] دوجانبه است که در چنین موافقت‌نامه‌هایی به کاهش موانع تجاری؛ شامل تعرفه‌ها و موانع غیرتعرفه‌ای در ارتباط با بخشی از تجارت یکدیگر اقدام می‌ورزند. چنین موافقت‌نامه‌هایی به دلیل مجاز نبودن کشورهای توسعه‌یافته به عضویت در آنها براساس مقررات سازمان جهانی تجارت[2]، اغلب در بین کشورهای درحال توسعه شکل گرفته‌اند. در یک سطح بالاتراز موافقت‌نامه ترجیحی، موافقت‌نامه تجارت آزاد[3] قرار دارند که رایج‌ترین شکل منطقه‌گرایی است. در این نوع موافقت‌نامه، اعضا به جای کاهش موانع تجاری در ارتباط با تجارت تعداد محدودی از کالاها، به حذف موانع تجاری در ارتباط با تقریبا تمام و یا حجم عمده تجارت یکدیگر اقدام می‌کنند (حسینی، ۱۳۸۶: ۷۴). در مورد موافقت‌نامه تجارت آزاد دو جانبه ایران و ترکیه، نکاتی لازم به یادآوری است:

یکم، مدت زمان تحقق تعهدات: معمولا کشورهایی‌که موافقت‌نامه تجارت‌آزاد منعقد می‌کنند تعهدات آزادسازی را در یک دوره انتقالی به اجرا در می‌آورند و تحقق تعهدات موافقت‌نامه عملا ۱۰ تا ۱۲ سال به طور متوسط به طول می‌انجامد.

دوم، دامنه تعهدات و ضوابط در حوزه‌های مرتبط: امروزه بسیاری‌از این موافقت‌نامه‌ها فراتر رفته و دامنه تعهدات به حوزه تجارت خدمات گسترش یافته است. تعدادی از این موافقت‌نامه‌ها در جهان ضوابطو موازینی را در زمینه حقوق مالکیت آثار فکری، سرمایه‌گذاری، سیاست رقابتی، خرید دولتی، حقوق کارگران و همکاری در دیگر زمینه‌های مرتبط با تجارت اعمال می‌نمایند.

سوم، گستره جغرافیایی و تاریخی: به طور تاریخی منطقه اروپا و حوزه مدیترانه بیشترین تعداد موافقت‌نامه تجارت آزاد را در خود جا داده است، به گونه‌ای که سهم این منطقه از ترتیبات تجاری منطقه‌ای ۵۰ درصد می‌باشد.

چهارم، تدوین ساز و کار تضمین ترجیحات: از آنجا که حجم آزادسازی تجاری در این دو نوع موافقت‌نامه فراتر از آزادسازی تجاری در چارچوب سازمان جهانی تجارت و مبتنی بر اصل رفتار دولت کامله‌الوداد[4] است و نیز به این دلیل که در این نوع موافقت‌نامه‌ها و در این سطح از همکاری‌ها، اعضا هنوز از سیاست مستقلی در قبال دیگر کشورهای غیرعضو برخوردارند، بنابراین ضرورت می‌یابد تا سازوکاری به منظور تضمین این‌که ترجیحات در عمل صرفاً به کشورهای عضو تعلق می‌یابند، تدوین شود.

پنجم، قواعد مبدا: همه این نوع موافقت‌نامه‌ها دارای سازوکار قواعد مبدا هستند که شامل معیارهایی برای تعیین مبدا کالایی مشمول ترجیحات است. بدین ترتیب قواعد مبدا از صدور مجدد کالاها توسط اعضای چنین موافقت‌نامه‌ای، که ممکن است تعرفه‌های پایین‌تری در مقایسه با دیگر اعضا برای محصولات صادراتی غیراعضا اعمال کند، جلوگیری به عمل می‌آورد.

بر اساس مبانی نظری، ترتیب اقتصادی–تجاری منطقه‌ای میان دو کشور توسعه‌یافته موجب همگونی درآمد سرانه آنها شده و این فرایند برای دو کشور فقیر با اختلاف سطح توسعه، موجب تشدید نابرابری و ناهمگونی درآمد سرانه آنها می‌شود. این موضوع، به دلیل غالب بودن اثر انحراف تجارت بر ایجاد تجارت در ترتیبات منطقه‌ای بین کشورهای در حال توسعه با درجه توسعه‌ای نامتوازن است. در میان دو کشور ایران و ترکیه در دو دهه گذشته، هرچند ابتدا درآمد سرانه مشابه درآمد سرانه ترکیه بود، لیکن هم‌اینک درآمد سرانه ترکیه بمراتب بالاتر از درآمد سرانه ایران شده است. ریشه این شکاف درآمد سرانه ترکیه در قیاس با ایران، در عوامل و مولفه‌های چند بعدی و چند وجهی بنیادین داخلی و بین‌المللی توسعه، و همچنین مجاورت ترکیه با اتحادیه اروپا و

1 Preferential Trade Agreements: PTAs
2. World Trade Organization: WTO
3. Free Trade Areas: FTAs
4. Most-Favored Nation: MFN

سرریز رفاهی رویکرد ژئواکونومی ترکیه با آن اتحادیه دانست. بدین ترتیب، با امضای و مورد اجرا گذاردن موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه، علاوه بر بررسی نقاط قوت و ضعف و نیز، فرصت‌ها، تهدیدها و چالش‌های اقتصادی-تجاری، بلکه مهم‌ترین دلیل عدم توسعه تجارت درون منطقه‌ای، سطح نازل توسعه تجارت و ساختار ضعیف صادراتی ایران است. در واقع با آینده‌پژوهشی از جوانب متنوع از جمله تعاملات توسعه داخلی و جهانی، تحولات ساختاری و ارتقای مزیت‌های نسبی به رقابتی، امکان توسعه تجارت به ویژه تجارت درون‌منطقه‌ای و پویای چشمگیر میسر خواهد بود.

گفتنی است هم‌اینک ترکیه از جنبه شاخص‌های توسعه‌ای به‌ویژه توسعه صنعتی نظیر ارزش افزوده سرانه صنعتی و نفوذ جهانی جایگاه بهتر از ایران قرار دارد و هم‌اکنون امکان انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد فراگیر میسر نیست.

ژئواکونومی بررسی چگونگی تعامل و بر هم‌کنش ژئوپلیتیک و اقتصاد در روابط بین‌الملل است. از این منظر، جذابیت توسعه تجارت، تعامل اقتصادی، سرمایه‌گذاری و ظرفیت اعمال قدرت نرم که دو کشور ایران و ترکیه در شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد انجام می‌دهند به عنوان عوامل تعیین‌کننده قدرت ژئواکونومی در نظر گرفته می‌شود. در واقع، این ترتیبات مهم‌ترین نمود و نماد قدرت ژئواکونومی در توسعه تجارت و صنعت فی‌مابین است. با این که نیت و پیامدهای راه‌اندازی و شکل‌گیری موافقت‌نامه ریشه‌های ژئوپلی‌نومیک دارد، اما سازوکار این موافقت‌نامه در حوزه ژئواکونومی خواهد بود. بدین ترتیب، رقابت و همکاری دو کشور ایران و ترکیه در سطح رقابتی ژئواکونومیک بوده است، هرچند که در عمق رقابتی ژئوپلیتیک خواهد بود.

مسئله پژوهش صرفاً این نیست که آیا ایران و ترکیه یک موافقت‌نامه تجارت آزاد منعقد کنند یا خیر؛ بلکه مسئله مهم‌تر، چگونگی و الزامات شکل‌گیری چنین موافقت‌نامه‌ای بر اساس ظرفیت‌های واقعی اقتصادی و صنعتی دو کشور است. به همین منظور، مشخص می‌شود کدام بخش‌های صنعتی از قابلیت بیشتری برای آزادسازی تجاری برخوردارند، در چه صنایعی مزیت نسبی و رقابتی هر یک از دو کشور می‌تواند مبنای توسعه تجارت قرار گیرد و چگونه فرایند آزادسازی را به‌گونه‌ای طراحی کرد که ضمن کاهش هزینه‌های اقتصادی، به تعمیق تعاملات و وابستگی تجاری متقابل بین دو کشور منجر شود.

با این مقدمه، مقاله حاضر در چند قسمت تدوین یافته است. در ادامه مبانی نظری با محوریت رویکرد ژئواکونومیک و روش‌شناسی پژوهش تبیین می‌شود. سپس الگوی توسعه صنعتی دو کشور ایران و ترکیه مورد مطالعه تطبیقی قرار گرفته، و امکان‌سنجی انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد بخشی به حذف موانع تجاری در ارتباط با نه تمام کالاها، بلکه حجم بخش‌های تجاری منتخب یکدیگر- را به‌کار می‌گیرد. آنگاه تحلیل ژئواکونومیک موفقت‌نامه تجارت آزاد ایران‌و ترکیه بحث‌و بررسی می‌شود.

پیشینه پژوهش

در دو سه دهه اخیر، هم‌زمان با شکل‌گیری بلوک‌ها و موافقت‌نامه‌های تجاری، رویکرد ژئواکونومیک توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. این مطالعات از جنبه‌های اهداف ژئواکونومی-ژئوپلیتیکی، تاثیر منطقه‌گرایی بر روابط دوجانبه و منطقه‌ای‌و ارزیابی ظرفیت‌های اقتصادی و نهادی منطقه‌گرایی تمرکز داشته است. در ادامه پاره‌ای مطالعات مرتبط، ارایه می‌شود.

بزرگی و حسینی (۱۳۸۱) در مقاله "شرکای منطقه‌ای ایران و امکان تشکیل هسته منطقه‌گرایی" با مجموعه شاخص‌های اقتصادی سیاسی بین‌المللی، شرکای تجاری طبیعی ایران را شناسایی، و نسبت به شکلگیری بلوک کارآمد تحلیل نموده است.

حسینی و هومن (۱۳۸۶) در مقاله "مطالعه تطبیقی اقتصادکلان بین‌الملل اکو در فرایند منطقه‌گرایی"، عملکرد اقتصادی و تجاری اکو را در فرایند منطقه‌گرایی مورد ارزیابی قرار داده است.

راسخی و حسینی (۱۳۹۶) در مقاله "ارزیابی همگرایی اقتصادی منطقه‌ای حوزه خزر" با ساختار تجارت، همگرایی تجارت بین‌المللی و همگونی اقتصادی با شکل‌گیری بلوک حوزه خزر را مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

حسینی و امیراحمدیان (۱۴۰۳) در مقاله «یکپارچگی اقتصادی‌و تجاری اکو و ایران»، و همچنین حسینی، مرادی و رحمانی (۱۴۰۳) در مقاله «توسعه همکاری‌و تجارت ایران با گروه۸ » از ابعاد و جنبه‌های مختلف عملکرد گذشته و دورنمای تجارت درون و فرامنطقه‌ای دو سازمان، و وضعیت ایران در بین اعضا طی ربع قرن شکل‌گیری این دو بلوک مورد ارزیابی قرار گرفته است.

حسینی، مرادپور و خلیلی اصل (۱۴۰۵) امکان‌سنجی توسعه همکاری و تجارت ایران با کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس:

مورد صنایع کارخانه‌ای را بمنظور شکل‌گیری و تحقق منطقه قوی با مشارکت ایران را مورد ارزیابی قرار داده‌اند.

حسینی (۱۴۰۳) در گزارش پژوهشی موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران‌و ترکیه، آسیب‌های کوتاه‌مدت و فرصت‌های بلند مدت از ابعاد و جنبه‌های مختلف اقتصاد کلان بین‌المللی، تجاری، صنعتی،و وضع سیاست تجاری منطقی را مورد ارزیابی قرار داده است.

حسینی، عابدین مقانکی و زاهدطلبان (۱۴۰۲) با مقاله همگرایی اقتصادی- تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا،و همچنین حسینی (۱۳۸۶) کتاب «آثار ترتیبات تجاری ترجیحی در بین کشورهای عضو اکو بر توسعه تجارت ایران» ظرفیت‌های تجاری، سیاست تجاری، شکل‌گیری موافقت‌نامه تجاری و آثار و پیامدها را مورد سنجش و ارزیابی قرار داده است.

در این مقاله‌ها، نقش سرمایه‌گذاری خارجی و جهانی‌سازی؛ شناسایی زمینه سرمایه‌گذاری، دستیابی به منافع ادغام در قبال همکاری‌ها، دستیابی به تعاملات و تأثیرات مستقیم جریان تجاری بر سرمایه‌گذاری خارجی، تجارت ترجیحی و تاثیرپذیری آن در ابعاد منطقه‌ای‌و اعضا می‌پردازد. وجوه تمایز مقاله حاضر در قیاس با این مطالعات، تحلیل ژئواکونومی و منافع پویای اقتصادی شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد،و با تاکید بر جنبه‌های ژئواکونومی دریک دهه گذشته، مورد مطالعه و ارزیابی قرار می‌گیرد.

روش پژوهش

نوشته پیش‌رو بر روش توصیفی-تحلیلی در تبیین شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و ترکیه استوار است. این نوشته برای نشان‌دادن جنبه‌های شکل‌گیری موافقت‌نامه‌و تاثیر آن بر توسعه تجارت‌و تعاملات اقتصادی فی‌مابین، از منابع و داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده می‌کند. منبع اصلی در مسیر انجام این پژوهش منابع مکتوب، اسناد و گزارش‌ها است. از این رو، این مطالعه با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای به جمع‌آوری داده‌های منتشر شده مکتوب و اینترنتی به تبیین و تحلیل مسئله پیش‌رو می‌پردازد.

بحث و بررسی و تحلیل نتایج در چند محور ارایه می‌شود، برای هر محور روش‌شناسی متمایزی استفاده شده است؛ بنابراین مجموعه روش‌شناسی مطالعه تلفیقی-ترکیبی برای این محورها شامل مزیت نسبی آشکار شده، جغرافیای صنعتی، مجموعه معیارهای اقتصادکلان و خاص اقتصاد صنعتی چشم‌انداز تقاضا و تحلیل سوآت می‌باشد. اطلاعات آماری از نشریه‌های نهادهای متولی تولید آمار صنایع به‌ویژه از گزارش‌های سالانه؛ از جمله از سالنامه بین‌المللی آمارهای صنعتی سازمان توسعه صنعتی ملل متحد: یونیدو[1]، و نیز از تحقیق و پژوهش‌های مرتبط جمع‌آوری، استخراج، پردازش، مطالعه و مورد پژوهش قرار گرفته است.

این مقاله در چارچوب رویکرد ژئواکونومیک و جغرافیای جدید اقتصادی به شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد صنعتی ایران و ترکیه می‌پردازد. بدین منظور، از مسایل اساسی، ۱) تجزیه و تحلیل ساختار تولید (ارزش افزوده) صنایع و جایگاه ایران و ترکیه در آن صنایع به تفکیک طبقه‌بندی بین‌المللی فعالیت‌های اقتصادی[2] (ISIC) دو رقمی نسخه ۳ و ۴ که از نظر تنوع و فراوانی طیف وسیعی را در بر دارد؛ ۲) دوره زمانی مطالعه، دوره بلندمدت از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۱ با تاکید بر دهه ۲۰۱۰ را شامل می‌شود؛ ۲) دو کشور مدنظر مطالعه ایران و ترکیه است؛ و ۴) ابعاد موضوعی مطالعه از منظر ژئواکونومیک منافع ایستا و پویای اقتصادی - تجاری شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد از جمله ارتقای رقابت، صرفه‌های مقیاس و توسعه تجارت دوجانبه را در بر می‌گیرد.

مبانی نظری

در طول تاریخ موقعیت ژئواکونومیک سرزمین‌ها و کشورهای مختلف نقشی تعیین‌کننده در ارتباطات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آنها ایفا کرده است، و بنیادهای توسعه را به صورت روز افزونی به مسئله ارتباطات اقتصادی با کشورها و سرزمین‌های پیرامون وابسته ساخته است. همین مسئله باعث شده است که برخی از محققان حوزه ژئواکونومیک بر این نکته تاکید کنند که تجارت خارجی یکی از ابزارهای ارتباطی است که در طول تاریخ نه تنها به گسترش ارتباطات اقتصادی میان کشورها و سرزمین‌های گوناگون یاری می‌رساند، بلکه زمینه‌ساز آن شده است تا آنها در سایه توسعه تعاملات اقتصادی با سایر کشورها، سرزمین‌ها و فرهنگ‌ها بر سطح و دامنه ارتباطات بین‌المللی جوامع خود بیافزایند و به این ترتیب نه‌تنها به منافع اقتصادی جدیدی دست پیدا کنند، بلکه بتوانند در سایه توسعه روابط اقتصادی با دیگران، جامعه خود را پویاتر سازند (عزتی، رشاد و یزدان‌پناه درو، ۱۴۰۳: ۵۴۲).

1. UNIDO
2. International Standard Industrial Classification (ISIC)

اگر چه از نظر نسبت، ژئواکونومی به‌عنوان شاخه‌ای از ژئوپلیتیک بوده و به‌عنوان بُعد اقتصادی ژئوپلیتیک مطرح است، ولی این رویکرد از دو جهت اساسی با رویکرد ژئوپلیتیک متفاوت است: اول، از نظر موضوع، درگیر فعالیت‌های سیاسی‌و نظامی نبوده و با موضوع فعالیت‌های اقتصادی درگیر است. دوم، از نظر بازیگران درگیر، رویکرد ژئواکونومی به‌ویژه در غرب، فرایندی است که عمدتاً در کنترل و محدود به فعالیت دولت‌های ملی و نمایندگان آنها نبوده و اغلب با ابتکارات اقتصادی بخش خصوصی در سطح بین‌المللی جلو می‌رود. در واقع در ژئواکونومی یک فرد کارآفرین بازیگری می‌کند، ولی در بحث ژئوپلیتیک عمدتاً دولت‌ها بازیگر هستند. ژئواکونومی، به دلیل تعدد بازیگران در سطوح مختلف، پیچیده‌تر از ژئوپلیتیک است. استفاده از قدرت نظامی برای رسیدن به اهداف اقتصادی، جنبه‌ای از ژئوپلیتیک است نه ژئواکونومی (کلینتون، ۲۰۱۱). منطق ژئوپلیتیک عمدتاً منطق حاصل‌جمع صفر است، در حالی‌که منطق ژئواکونومی منطق حاصل‌جمع مثبت است. همه طرف‌ها می‌توانند برنده باشند (حاصل‌جمع صفر به این معنی که مثلاً کشوری به یک کشور دیگر حمله، و هر دو کشور تخریب می‌شوند و نهایتا کشور حمله‌کننده نیز به اهدافش نمی‌رسد. ولی در بازی حاصل جمع مثبت هر دو طرف برنده،و کمابیش از وضعیت رضایت داردو این‌گونه نیست که هیچ‌چیزی عایدشان نشود (ماندلبوم[1]، ۲۰۱۴). در ژئواکونومی عمدتا از قدرت نرم، و در ژئوپلیتیک اصولا از قدرت سخت برای منافع بیشتر استفاده می‌شود[2].

جدول ۱. رویکردهای ژئوپلیتیکی در قیاس با ژئواکونومیکی {منبع: به نقل از اسپارک، ۲۰۰۰ : ۱۴}

رویکرد ژئوپلیتیکی	رویکرد ژئواکونومی
(۱) در زمان کاهش تجارت و افزایش اقتدار ملی، رشد می‌کند.	در زمان افزایش تجارت آزاد و کاهش خودکفایی ملی، رشد می‌کند.
(۲) مبارزه بین دولت‌های سرزمینی برای سلطه بر نظام جهانی است.	مبارزه برای گره‌گاه شدن در درون یک نظام هژمونیک جهانی است که در آن ایالات متحده آمریکا تسلط دارد؛ البته نه‌کامل.
(۳) از لحاظ نظری توسط نویسندگان مرتبط با مسائل نظامی (از جمله مکیندر – راتزل) مطرح شد.	از لحاظ نظری توسط نویسندگان مرتبط با مسائل توسعه تجارت (از جمله لوتواک–کنیچی اوهامه) مطرح شد.
(۴) تمرکز سیاست‌ها برای سلطه و ائتلاف‌سازی برای امنیت است.	تمرکز سیاست‌ها برای رقابت و همکاری برای نفوذ اقتصادی است.
(۵) افراد ایده‌ال: شهروندان و سربازان.	افراد ایده‌ال: مشتریان و سرمایه‌گذاران
(۶) تصویرسازی سرزمینی اطراف بلوک‌ها، کشورها و مرزها، مانند "پرده آهنین"	تصویرسازی سرزمینی در اطراف نقاط گره‌گاهی، کشورهای منطقه و ایجاد ارتباطاتی مانند اینترنت و "وب".
(۷) تمرکز شدید بر مرزها، سرحدات و مکان‌ها.	تمرکز شدید بر بی‌مرزی شبکه‌ها و شتاب.

با پایان جنگ سرد، خوانش‌های نوینی از ژئوپلیتیک، رقابت‌جهانی و امنیت بین‌الملل در ادبیات روابط بین‌الملل مطرح شد. بر خلاف آنان‌که بر تداوم ماهیت سیاست و رقابت بین‌المللی اصرار داشتند، گروهی بر تغییر این ماهیت تاکید می‌کردند. در این میان، مفهوم ژئواکونومی ازجمله مفاهیم اثرگذاری بود که به دگرگونی در ماهیت سیاست و رقابت‌بین‌الملل در زمانه پساجنگ سرد اشاره می‌کردند. بی‌تردید، ادوارد لوتواک یکی از نخستین و مهم‌ترین افرادی بود که به روشن‌سازی این مفهوم پرداخت[3]. وی در نوشته ۱۹۹۰، "از ژئوپلیتیک تا ژئواکونومی"، این اصطلاح را مطرح، و اظهار می‌دارد، ژئواکونومی ... بهترین اصطلاحی است که می‌توان به آن فکر کرد تا مخلوط منطق رقابت سیاسی با روش‌های تجارت را توصیف کند – یا همان‌گونه که کلازویتس نوشته بود، "منطق جنگ با دستور زبان تجارت".[4] لوتواک استدلال می‌کند که همان منطقی که زمینه‌ساز درگیری نظامی است به تجارت بین‌المللی نیز مربوط می‌شود و از این‌رو، بر این امر که آینده رقابت ژئوپلیتیک در حوزه اقتصادی گسترش خواهد یافت تاکید دارد. وی اشاره می‌کند که:

1. Mandelbaum, 2014: xvi

۲. خوانندگان مطالب ژئوپلیتیکی به‌ویژه از نظر دیدگاه اول و دوم، عمدتاً اعضای سازمانهای اطلاعاتی، افسران نیروهای مسلح، سیاستمداران‌و کارمندان دولت‌ها هستند و خوانندگان ژئواکونومیک عمدتاً مدیران اجرایی سازمانهای بخش خصوصی که به‌دنبال استفاده از این ایده‌ها برای گسترش کسب‌وکار در سطح بین‌المللی هستند.

3. Luttwak, Edward N. (1990).

4. Ibid, p: 19.

۱. دولت‌ها سودای جمع‌آوری درآمد تا آن جا که کدهای مالی مقرر کرده‌اند،و به این اجازه نمی‌دهند که دیگر دولت‌ها از فعالیت تجاری در حوزه آن مالیات بگیرند. این یک وضعیت بازی با حاصل جمع صفر است.
۲. دولت‌ها عمدتا فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌کنند تا نتایج را در درون مرزها به حداکثر برسانند ولو این نتیجه برای دیگر دولت‌ها نامطلوب است، تااین‌که علاقه‌مند به یک‌هدف فراملی باشند. پس منطق تنظیم‌دولت تاحدی با منطق‌تعارض مطابقت دارد.
۳. دولت‌ها و بلوک دولت‌ها تلاش می‌کنند تا پرداخت‌ها و خدمات را به ساکنان خود محدود نمایند. گذشته از این، دولت‌ها پروژه‌های زیرساختی خود را، صرف نظر از نحوه تاثیرگذاری بر دیگر کشورها، برای بهینه‌سازی مطلوبیت داخلی طراحی می‌کنند.
و۴. دولت‌ها یا بلوک‌دولت‌ها نوآوری‌تکنولوژیکی را برای بیشینه‌کردن مزایا درمحدوده خود،و نه به خاطر خود نوآوری ترویج می‌کنند.

به گفته لوتواک، نقش تسلیحات تهاجمی در ژئواکونومی از جنگ اهمیت بیشتری دارند و پژوهش و توسعه تحت حمایت دولت مهم‌ترین این سلاح‌ها است. "همان طور که در جنگ این توپخانه است که قلمرویی را با آتش فتح می‌کند که پیاده نظام آن را بعدا اشغال می‌کند، در این‌جا هدف این است که صنایع آینده را با دستیابی به برتری تکنولوژیک فتح کرد[۱]."

گذشته از لوتواک، این هنری فارل و آبراهام ال. نیومن بودند که با تاکید بر اصطلاح وابستگی متقابل تسلیحاتی به درهم تنیدگی قدرت و شبکه‌های اقتصادی بین‌الملل اشاره داشتند[۲]. فارل و نیومن مستقیما به ژئواکونومی نمی‌پردازند، با این حال، نوشته آنها به عوامل اصلی نحوه اعمال قدرت در چارچوب ژئواکونومی می‌پردازد: "به طور خاص، نشان می‌دهد که چگونه توپوگرافی شبکه‌های اقتصادی وابستگی متقابل با نهادها و هنجارهای داخلی تلاقی می‌کند تا اقتدار اجباری را شکل دهد. در این میان، شبکه‌هایی مانند ارتباطات مالی، زنجیره تامین و اینترنت را که توسط پژوهشگران روابط بین‌الملل تا حد زیادی نادیده گرفته شده است در قلب یک درک جدید قانع‌کننده از جهانی شدن و قدرت مورد تاکید قرار گرفته می‌شود"[۳]. از سوی دیگر، اثربخشی سیاست‌های مالی و پولی به عنوان ابزاری برای اقتصاد تا حد زیادی به نقش پول یک کشور در نظام پولی بین‌المللی بستگی دارد.

با این حال، ژئواکونومی را نباید در نقطه مقابل مفهوم ژئوپلیتیک دانست، بلکه این دو مفهوم در هم تنیده‌اند. ریچارد نیکسون، رئیس‌جمهور اسبق ایالات متحده، به درستی به یکه‌تازی این مفهوم تاخته بود و بیان داشت" برخی ادعا می‌کنند که با پایان یافتن جنگ سرد، اهمیت قدرت اقتصادی و ژئواکونومی از قدرت نظامی و ژئوپلیتیک سنتی پیشی گرفته است. آنها می‌گویند که آمریکا "باید شمشیرهای خود را نه به گاوآهن، بلکه به ریزتراشه‌ها، بکوبد!"[۴] از این‌رو دریچه ژئواکونومی به کاربرد ابزارهای اقتصادی برای پیشبرد اهداف ژئوپلیتیک اشاره دارد[۵]. رابرت دی بلکول و جنیفر هریس نیز اکونومی را "کاربرد ابزارهای اقتصادی برای ارتقاو دفاع از منافع ملی و تولید نتایج مفید ژئوپلیتیک؛ و تاثیر اقدامات اقتصادی دیگر کشورها بر اهداف ژئوپلیتیک یک کشور" بیان داشته‌اند[۶]. در واقع، قدرت اقتصادی و ابزارهای ژئواکونومی با مشارکت در یک اقتصاد قوی، ایجاد سیاست‌های اقتصادی بین‌المللی موثر، و کاربرد ابزارهای اقتصادی در دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک، امنیت ملی یک کشور را تقویت می‌کند[۷].

ابزارهای اقتصادی در رویکرد ژئواکونومی

طرح مارشال بعد از جنگ جهانی دوم یکی از نمودهای ژئواکونومی بود. امروزه حداقل از نظر تئوریک هفت ابزار اقتصادی وجود دارند که در رویکرد ژئواکونومی به کار گرفته می‌شود. در ادامه در جدول (۲)، ابزارهای اقتصادی در رویکرد ژئواکونومی آورده شده است.

1. Luttwak, Edward. (1999).
2. Farrell, Henry; Newman, Abraham L. (2019).
3. Ibid.
4. Nixon, Richard (1992).
5. Chatham House (2020).
6. Blackwill, Robert D.; Harris, Jennifer (2016).

۷. رئیسی‌نژاد، آرش (۱۴۰۰).

جدول ۲. ابزارهای اقتصادی در رویکردهای ژئواکونومی {منبع: مختاری، ۱۳۹۷: ۶۴-۷۰}

ابزارهای‌اقتصادی	شرح و توضیح اجمالی
(۱) سیاست تجاری	در ذیل سیاست تجاری از جمله: ممنوعیت ورود محصولات، بسته‌شدن تمام بازارها به‌روی محصولات، افزایش قیمت صادرات انرژی در اوج سرمای زمستان، محاصره تجاری و بستن هوا، دریا، جاده، و حمل‌و نقل ریلی، همراه با ارتباطات‌پستی، مقررات واردات و تعرفه‌ها، یا راهها و حمایت از کالاهای صادراتی، قیمت‌شکنی (دامپینگ)و سیاست‌های حمایتی از جمله سیاست تجاری است.
(۲) سیاست سرمایه‌گذاری	جریان‌ها به صورت جریان‌های مالی و به شکل انواع سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت، آزاد بودن یا نبودن سرمایه‌گذاری در بورس‌های کشورها، امکان یا عدم امکان تملیک دارایی خارجیان در یک کشور؛ به‌عنوان مثال کشورهای حاشیه خلیج‌فارس می‌تواند موجب ترغیب یا بی‌رغبتی سرمایه‌گذاران خارجی شود.
(۳) تحریم‌های اقتصادی	تأثیر تحریمها با دو متغیر اساسی مرتبط است: ۱ – اندازه بازار داخلی (از دست‌دادن آمریکا؛ بازار بالقوه بزرگ برای صادرات یک کشور)؛ ۲ – سهم کشور از بازار جهانی در یک یا چند کالا، برخی از کشورها در تولید برخی کالاها انحصار دارندو اگر کشوری را تحریم کنند راه دیگری برای تأمین آن کالاها نیست. امروزه تقریباً تمام پرداخت‌های بانکداری الکترونیکی جهانی از شبکه سوئیفت (SWIFT) انجام می‌شود. استقرار این شبکه در بلژیک؛ یک کشور غربی، استفاده از آن را برای تحریم ایران راحت‌تر کرد. همچنین انگلستان بازیگر مهم در صنعت بیمه حمل‌و نقل است و این اهرم ژئواکونومیک مهمی برای کشورهای غربی بود تا تحریم ایران را تشدید کنند. وقتی شرکت بیمه دریایی لوید در جولای ۲۰۱۰ اعلام کرد که واردات بنزین به ایران را بیمه نمی‌کند، به‌دنبال آن ارزش ریال بیشتر سقوط‌کرد.
(۴) سایبری	اگرچه همه حملات سایبری را نمی‌توان ژئواکونومیکی دانست، ولی به‌اشکال‌و دلایل مختلف‌و متعدد، بخش بزرگی از آن زیربخشی از حملات سایبری ژئواکونومیک‌اند. برای اینکه حملات سایبری جزو ابزارهای ژئواکونومیک به‌حساب آیند، باید دو معیار داشته باشند: الف: از آنجا که ژئواکونومی لزوماً به رفتار دولت مربوط می‌شود، عوامل حمله سایبری ژئواکونومیک باید دولتی، و یا حداقل هزینه آن از سوی یک دولت تأمین شده باشد؛ ب: حمله سایبری تلاشی در جهت نفوذو تأثیرگذاری اقتصادی باشد. حملات سایبری ژئواکونومیک آنهایی‌که با استفاده از مکانیسمهای اقتصادی یا بازارهای مالی به‌دنبال تحمیل هزینه اقتصادی به‌عنوان بخشی از یک برنامه ژئوپلیتیک بزرگترند. حملات سایبری که به دنبال هدف قرار دادن زیرساخت اقتصادی‌و مالی مهم یک‌کشور و یا اشخاص مهم اقتصادی یا تجاری‌اند (زیرساخت دولتی یا خصوصی)،و از طرف دیگر برای کشور حمله‌کننده مزیت‌ژئوپلیتیک بالقوه یا بالفعل ایجاد کنند، از نوع ژئواکونومیک هستند. حملات سایبری اغلب امور مالی، انرژی، فناوری‌اطلاعات، هوافضا،و صنایع درحال‌ظهوراستراتژیک را هدف قرار می‌دهندو درمیان اهداف‌اقتصادی، انرژی جذاب‌ترین اهداف است.
(۵) کمک‌های اقتصادی	کمک اقتصادی، کمک‌های توسعه دوجانبه، کمک‌های انسان‌دوستانه که با هدف نفوذ استراتژیک در کشورها انجام می‌شوند، از نمونه‌های ساده ابزارهای ژئواکونومیک‌اند. کمک نظامی و بشردوستانه در معنای وسیع ژئواکونومیک‌اند، چرا که پول قابل مبادله است و کشوری که این نوع کمک‌ها دریافت می‌کند، مسیر مصرف آن را تغییر و یا ذخیره می‌کند. برخی از بزرگترین و طولانی‌مدت‌ترین نمونه این کمکها توسط آمریکا، اختصاص سالانه ۵.۵ میلیارد دلار به اسرائیل‌و مصر است. در مورد روسیه و عربستان اثبات‌شده، اگر کمک نظامی، در زمان مناسب انجام شود، اثرات ژئوپلیتیک مهمی داشته است. نظیر بسته کمک ۳ میلیارد دلاری عربستان به لبنان در ۲۰۱۳ برای تقویت تمایل دولت لبنان به عربستان.
(۶)سیاست‌پولی‌مالی	بسیاری از اندیشمندان معتقدند که تغییر و تحولات در مدیریت مالی کشور تأثیر بسیاری بر قدرت ملی و تجلی جهانی آن دارد.
(۷)سیاست‌انرژی‌کالا	کشورها از انرژی یا کالا برای دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک خود استفاده می‌کنند.

کوتاه این که، ژئواکونومی بررسی چگونگی تعامل و بر هم‌کنش ژئوپلیتیک و اقتصاد در روابط بین‌الملل است. از این منظر، جذابیت توسعه تجارت، تعامل اقتصادی، سرمایه‌گذاری و ظرفیت اعمال قدرت نرم که دو کشور ایران و ترکیه در شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد انجام می‌دهند به عنوان عوامل تعیین‌کننده قدرت ژئواکونومی در نظر گرفته می‌شود. موضوع مطالعه با محوریت رویکرد ژئواکونومی به‌ویژه یکپارچگی اقتصادی است. یکپارچگی اقتصادی[1] نوعی سیاست‌تجاری است که باعث‌حذف یا کاهش محدودیت تجاری تبعیض‌آمیز میان اعضاء می‌شود. این‌یکپارچگی سطوح مختلفی از موافقت‌نامه تجارت‌ترجیحی تا تجارت

1. Economic Integration

آزاد، اتحادیه گمرکی، بازار مشترک و اتحادیه اقتصادی است[1]. در حالت موافقت‌نامه تجارت‌ترجیحی، محدودیت‌های تجاری فقط بین اعضاء کاهش می‌یابد. در تجارت آزاد، تمام محدودیت‌های تجاری بین اعضاء حذف می‌شود ولی هر کشور عضو، محدودیت‌ها و موانع خاص خود را با غیراعضاء اعمال می‌کنند. در اتحادیه گمرکی اعضاء، سیاست تجاری مشترک و یکسانی را نسبت به غیر اعضا اعمال می‌کنند. بازار مشترک، علاوه بر حفظ تمام شرایط اتحادیه گمرکی، تحرک‌کامل و آزادانه عوامل تولید مانند نیروی‌کارو سرمایه بین اعضا را مجاز،و امکان‌پذیر می‌سازد. در اتحادیه اقتصادی(کامل) اعضا، سیاست پولی‌و مالی یکسانی را به‌کارمی‌برند.

قدیمی‌ترین و نخستین الگویی که در آن اثرات جغرافیای اقتصادی بر ساختار تولید و درآمد مورد بررسی واقع شده، مدل «فون تانن[2]» (۱۸۲۶) است. ایراد اصلی این مدل این‌که مناطق دوردست پیرامونی تنها با یک مکان مرکزی منحصر به فرد اقدام به تجارت می‌نمایند. به‌منظور دستیابی به یک‌ساختار تجارت دوجانبه که دارای تفاوت در محصول (محصولات متمایز) – حداقل در برخی بخش‌ها–، نیاز به بررسی آن در یک چارچوب رقابت انحصاری است. الگوی «جغرافیای جدید اقتصادی» به شماری از کشورها و صنایع می‌پردازد (کروگمن،۲۰۱۱، و فوجی‌تا و موری، ۲۰۰۵) [3].

نتایج بحث و یافته‌های پژوهش

پویایی الگوی صنایع کارخانه‌ای ایران و ترکیه و مطالعه تطبیقی آن

در جدول (۳) الگوی توسعه صنایع کارخانه‌ای ایران و ترکیه در جهان مطابق طبقه‌بندی ISIC دو رقم نسخه ۴ برای ۲۲ صنعت کارخانه‌ای (به جزء ۲ صنعت تنباکو (۱۲) و بازیافت (۳)) در سه سطح فناوری برای دهه ۲۰۱۰ طی مقاطع سالانه در ۱۰ ستون مختلف ارایه شده است. در این جدول، ستون ۱: شرح و توصیف صنعت؛ ستون ۲: به ترتیب دو کشور ایران و ترکیه در دو ردیف؛ ستون ۳: به ترتیب سطح فناوری و کد دو رقم نسخه ۴ ISIC در دو ردیف؛ ستون ۴ و ۵: سهم ایران‌و ترکیه از ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای جهان در دهه ۲۰۱۰، مقاطع سالانه؛ ستون ۶: شاخص عملکرد ایران و ترکیه طی دهه ۲۰۱۰ (۱۰۰=۲۰۱۰) و عدد داخل پرانتز، نرخ رشد سالانه در دو مقطع سالانه؛ ستون ۷ و ۸: شاخص مزیت تولیدی ایران و ترکیه در صنایع کارخانه‌ای به‌ترتیب در دو مقطع سالانه؛ ستون ۹: شاخص عملکرد مزیت نسبی تولیدی (شاخص تراکم یا چگالی) ایران و ترکیه طی دو مقطع سالانه (۱۰۰=۲۰۱۰) و عدد داخل پرانتز، نرخ رشد سالانه آن در دو مقطع سالانه؛ و و ستون ۱۰: ارزیابی شاخص مزیت نسبی تولیدی توام با شاخص چگالی (تراکم) تخصص‌گرایی صنعتی ایران و ترکیه را نشان می‌دهد.

نتیجه پژوهش از مطالعه جایگاه ایران و ترکیه در ارزش افزوده ۲۲ صنعت‌ساخت در مقاطع سالانه گویای آن است ایران از توسعه صنعتی فراگیر و پویا همسان با اقتصادهای نوظهور و تازه صنعتی در حال توسعه از جمله ترکیه بسیار فاصله دارد و شکاف عظیمی بین توسعه صنعتی ایران با آن کشورها از جمله ترکیه وجود دارد. برای نمونه از مطالعه ۲۲ صنعت‌ساخت، ایران تنها محدود صنایع کارخانه‌ایی عموماً منبع‌محور شامل کانی غیرفلزی، شیمیایی، فلزات اساسی و شیمیایی دارویی در جهان صنعتی و حتی نوظهور و تازه صنعتی‌شده حضور دارد. در مقابل، ترکیه در بسیاری از صنایع حضور موثری و فعال فراگیری دارد.

بنابراین با شرایط موجود اقتصاد صنعتی دو کشور، امکان شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد فراگیر سرتاسری با تبعات و پی‌آمدهای منفی بر اقتصادو تجارت صنعت‌ساخت ایران در پی خواهد داشت. در واقع بسیاری صنایع ایران شرایط رقابت با صنعت ساخت ترکیه را نداشته و بی‌تردید با تبعات و پی‌آمدهای اقتصادی–تجاری بعضا منفی و تجدید ساختار آن صنایع مواجه می‌شود.

از منظر ژئواکونومیک با توجه به آثار ایستا و پویای موافقت‌نامه تجارت آزاد و شرایط خاص صنعتی و تجاری ایران و ترکیه، مجموعه فواید بمراتب بیشتر از هزینه آن است. از جمله فواید به برخورداری از صرفه مقیاس، تنوع‌پذیری صنعتی–تجاری، جریان سرمایه‌گذاری خارجی، فاصله از اقتصاد صنعتی بسته و بازشدن اقتصاد اشاره کرد. گام نخست ادغام در اقتصاد، صنعت و تجارت جهانی، سرریز رفاهی و همگونی درآمد سرانه، تثبیت اصلاحات سیاستی اقتصادی مناسب، افزایش قدرت چانه‌زنی جریان دوجانبه، تحولات ساختاری در اقتصاد و تجارت صنعتی، توسعه صنعتی و تجاری درون‌منطقه‌ای برون‌گرا برشمرد و از هزینه آن در کوتاه‌مدت

1. Preferential Trade Arrangements (PTAs), Free Trade Area (FTA), Customs Union (CU), Common Market (CM). Economic Union (EU) and Bilateral Arrangements (BAs)
2. Von Thunen
3. Krugman, (1991, -2011), Fujita, M. and Mori, T. (2005).

جراحی صنعتی–تجاری در کوتاه‌مدت با برچیده شدن بنگاه‌های صنعتی زیان‌ده و آثار و پی‌آمدهای چندوجهی آن است.

جدول ۳. پویایی الگوی صنایع کارخانه‌ای ایران و ترکیه، برحسب گروه صنایع و سطوح فناوری: در مقاطع سالانه (درصد)

شرح صنایع کارخانه‌ای کد ISIC نسخه ۴– نوع فناوری			سهم ایران‌و ترکیه از ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای.جهان			مزیت نسبی تولیدی ایران‌و ترکیه در صنایع کارخانه‌ای.جهان			ارزیابی شاخص عملکرد (دامنه مزیت نسبی‌تولیدی‌و کیفیت‌تخصص‌گرایی)
			۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکردو درصد واحد	۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکرد و درصد واحد	
(۱) غذا	ایران	LT	۰/۵۲ (۲۶)	۰/۵۲ (۲۵)	۱۰۰ (+۰/۰۰)	۹۸/۱۱	۱۱۰/۶۴	۱۱۲/۷۷ (+۲/۴۳)	مزیت‌مرزی توام باافزایش تخصص
	ترکیه	۱۰	۱/۳۸ (۱۷)	۱/۴۷ (۱۸)	۱۰۶/۵۲ (+۱/۲۷)	۱۲۵/۴۵	۱۲۳/۵۳	۹۸/۴۷ (−۰/۳۱)	مزیت بالا با تخصص مرزی
(۲) آشامیدنی	ایران	LT	۰/۶۵ (۲۶)	۰/۵۸ (۲۶)	۸۹/۲۳ (−۲/۲۵)	۱۲۲/۶۴	۱۲۳/۴۰	۱۰۰/۶۲ (+۰/۱۲)	با مزیت توام با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۱	۰/۷۵ (۲۳)	۰/۷۱ (۲۳)	۹۴/۶۷ (−۱/۰۹)	۶۸/۱۸	۵۹/۶۶	۸۷/۵۰ (−۲/۶۳)	مزیت پایین با کاهش تخصص
(۳) منسوجات	ایران	LT	۰/۶۰ (۲۰)	۰/۵۷ (۱۹)	۹۵/۰۰ (−۱/۰۲)	۱۱۳/۲۱	۱۲۱/۲۸	۱۰۷/۱۳ (+۱/۳۹)	مزیت توام با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۳	۴/۷۰ (۵)	۴/۳۰ (۴)	۹۱/۴۹ (−۱/۷۶)	۴۲۷/۲۷	۳۶۱/۳۴	۸۴/۵۷ (−۳/۳۰)	مزیت‌بالاترین با تخصص مرزی
(۴) پوشاک	ایران	LT	۰/۵۳ (۲۴)	۰/۵۷ (۲۳)	۱۰۷/۵۵ (+۱/۴۷)	۱۰۰/۰۰	۱۲۱/۲۸	۱۲۱/۲۸ (+۳/۹۳)	مزیت مرزی با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۴	۵/۰۰ (۳)	۴/۹۰ (۳)	۹۸/۰۰ (−۰/۰۰)	۴۵۴/۵۵	۴۱۱/۷۶	۹۰/۵۹ (−۱/۹۶)	مزیت بالاترین با تخصص‌مرزی
(۵) چرم‌و ساخت کیف‌و چمدان	ایران	LT	۰/۳۸ (۲۴)	۰/۴۲ (۲۴)	۱۱۰/۵۲ (+۲/۰۲)	۷۱/۷۰	۸۹/۳۶	۱۲۴/۶۳ (+۴/۵۰)	مزیت پایین با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۵	۱/۶۰ (۱۳)	۱/۱۲ (۱۶)	۷۰/۰۰ (−۶/۸۹)	۱۴۵/۴۵	۹۴/۱۲	۶۴/۷۱ (−۸/۳۴)	مزیت مرزی با کاهش تخصص
(۶) چوب‌و محصولات چوبی	ایران	LT	۰/۲۳ (۲۸)	۰/۲۵ (۲۸)	۱۰۸/۷۰ (+۱/۶۸)	۴۳/۴۰	۵۳/۱۹	۱۲۲/۵۶ (+۴/۱۵)	مزیت پایین با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۶	۱/۲۰ (۱۸)	۱/۳۵ (۱۸)	۱۱۲/۵۰ (+۲/۳۸)	۱۰۹/۰۹	۱۱۳/۴۵	۱۰۴/۰۰ (+۰/۷۹)	مزیت مرزی با تخصص مرزی
(۷) کاغذو محصولات کاغذی	ایران	LT	۰/۲۵ (۲۸)	۰/۳۴ (۲۸)	۱۳۶/۰۰ (+۶/۳۴)	۴۷/۱۷	۷۲/۳۴	۱۵۳/۳۶ (+۸/۹۳)	مزیت پایین با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۷	۰/۹۰ (۱۹)	۰/۸۸ (۱۹)	۹۷/۷۸ (−۰/۰۰)	۸۱/۸۲	۷۳/۹۵	۹۰/۳۸ (−۲/۰۰)	مزیت پایین با تخصص مرزی
(۸) چاپ‌و تکثیر و انتشار	ایران	LT	۰/۱۹ (۲۸)	۰/۲۲ (۲۷)	۱۱۵/۷۹ (+۲/۹۸)	۳۵/۸۵	۴۶/۸۱	۱۳۰/۵۷ (+۵/۴۸)	مزیت پایین با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۸	۰/۹۴ (۱۷)	۱/۳۵ (۱۶)	۱۴۳/۶۲ (+۷/۵۰)	۸۵/۴۵	۱۱۳/۴۵	۱۳۲/۷۷ (+۵/۸۳)	مزیت توام با افزایش تخصص
(۹)زغال کک‌و پالایشگاههای نفت	ایران	MT	۱/۰۶ (۱۷)	۱/۰۰ (۱۷)	۹۴/۳۴ (−۱/۱۶)	۲۰۰/۰۰	۲۱۲/۷۷	۱۰۶/۳۹ (+۱/۲۵)	بالاترین مزیت با افزایش تخصص
	ترکیه	۱۹	۰/۵۹ (۲۴)	۰/۶۰ (۲۴)	۱۰۱/۶۹ (+۰/۳۴)	۵۳/۶۴	۵۰/۴۲	۹۴/۰۲ (−۱/۲۳)	مزیت پایین با تخصص مرزی

شرح صنایع کارخانه‌ای کد ISIC نسخه ۴- نوع فناوری			سهم ایران‌و ترکیه از ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای.جهان			مزیت نسبی تولیدی ایران‌و ترکیه در صنایع کارخانه‌ای.جهان			ارزیابی شاخص عملکرد (دامنه مزیت نسبی‌تولیدی‌و کیفیت‌تخصص‌گرایی)
			۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکردو درصد واحد	۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکرد و درصد واحد	
(۱۰) مواد و محصولات شیمیایی	ایران	HT	۰/۴۹ (۲۲)	۰/۹۵ (۱۶)	۱۹۳/۸۸ (۱۴/۱۶)	۹۲/۴۵	۲۰۲/۱۳	۲۱۸/۶۴(+۱۶/۹۴)	بالاترین مزیت با افزایش تخصص
	ترکیه	۲۰	۰/۷۱ (۱۸)	۰/۷۴ (۱۸)	۱۰۴/۲۳ (+۰/۸۳)	۶۴/۵۵	۶۲/۱۸	۹۶/۳۳ (−۰/۷۵)	مزیت پایین با تخصص مرزی
(۱۱) محصولات شیمیایی دارویی	ایران	MT	۱/۴۷ (۱۶)	۲/۷۴ (۱۱)	۱۸۶/۳۹(+۱۳/۲۶)	۲۷۷/۳۶	۲۸۲/۹۸	۱۰۲/۰۳ (+۰/۴۰)	بالاترین مزیت با تخصص بطئی
	ترکیه	۲۱	۰/۹۱ (۱۷)	۱/۲۸ (۱۷)	۱۴۰/۶۶ (+۷/۰۶)	۸۲/۷۳	۱۰۷/۵۶	۱۴۷/۸۹ (+۸/۱۴)	مزیت مرزی با افزایش تخصص
(۱۲) محصولات لاستیکی‌و پلاستیکی	ایران	MT	۰/۳۱ (۲۴)	۰/۲۶ (۲۲)	۸۳/۸۷ (−۳/۴۶)	۵۸/۴۹	۵۵/۳۲	۹۴/۵۸ (−۱/۱۱)	مزیت پایین با تخصص مرزی
	ترکیه	۲۲	۱/۷۴ (۱۴)	۱/۸۴ (۱۴)	۱۰۵/۷۵ (+۱/۱۲)	۱۵۸/۱۸	۱۵۴/۶۲	۹۷/۷۵ (−۰/۴۵)	مزیت بالا با تخصص مرزی
(۱۳) محصولات کانی غیرفلزی	ایران	MT	۱/۳۴ (۱۸)	۲/۴ (۸)	۱۷۹/۱۰(+۱۲/۳۶)	۲۵۲/۸۳	۵۱۰/۶۴	۲۰۱/۹۷(+۱۵/۱۰)	بالاترین‌مزیت باافزایش‌تخصص
	ترکیه	۲۳	۲/۳ (۱۰)	۲/۲ (۱۰)	۹۵/۶۵ (−۰/۸۹)	۲۰۹/۰۹	۱۸۴/۸۷	۸۸/۴۲ (−۲/۴۳)	مزیت بالا با تخصص مرزی
(۱۴) فلزات اساسی	ایران	MT	۱/۱۹ (۱۶)	۰/۹۹ (۱۶)	۸۳/۱۹ (−۳/۶۱)	۲۲۴/۵۳	۲۱۰/۶۴	۹۳/۸۱ (−۱/۲۷)	بالاترین مزیت با تخصص بطئی
	ترکیه	۲۴	۱/۰۷ (۱۷)	۱/۰۸ (۱۳)	۱۰۰/۹۳ (+۰/۱۸)	۹۷/۲۷	۹۰/۷۶	۹۳/۳۱ (−۱/۳۸)	مزیت مرزی با تخصص مرزی
(۱۵) محصولات فلزی فابریکی	ایران	MT	۰/۲۶ (۲۸)	۰/۳۳ (۲۱)	۱۲۶/۹۲ (+۴/۸۸)	۴۹/۰۶	۷۰/۲۱	۱۴۳/۱۱ (+۷/۴۳)	مزیت پایین با افزایش تخصص
	ترکیه	۲۵	۱/۱۶ (۱۸)	۱/۳۳ (۱۴)	۱۱۴/۶۶ (+۲/۷۷)	۱۰۵/۴۵	۱۱۱/۷۶	۱۰۵/۹۸ (+۱/۱۷)	مزیت بالا با افزایش تخصص
(۱۶) محصولات اپتیکی،الکترونیک و کامپیوتر	ایران	HT	۰/۰۹ (۳۰)	۰/۰۶ ()	۶۱/۶۴ (−۹/۲۲)	۱۶/۹۸	۱۲/۷۷	۷۵/۲۱ (−۵/۵۴)	مزیت‌نازل توام باکاهش‌تخصص
	ترکیه	۲۶	۰/۳۱ (۲۱)	۰/۳۹ (۲۰)	۱۲۵/۸۱ (+۴/۷۰)	۲۸/۱۸	۳۲/۷۷	۱۱۶/۲۹ (+۳/۰۶)	مزیت نازل با تخصص مرزی
(۱۷) ماشین‌آلات مولد و انتقال برق	ایران	HT	۰/۴۲ (۱۸)	۰/۳۷ (۱۹)	۸۸/۱۰ (−۲/۵۰)	۷۹/۲۵	۷۸/۷۲	۹۹/۳۳ (−۰/۱۳)	مزیت نازل توام باکاهش تخصص
	ترکیه	۲۷	۲/۱ (۹)	۲/۳ (۷)	۱۰۹/۵۲ (+۱/۸۴)	۱۹۰/۹۱	۱۹۳/۲۸	۱۰۱/۲۴ (+۰/۲۵)	مزیت بالا با تخصص مرزی
(۱۸) ماشین‌آلات و تجهیزات	ایران	HT	۰/۲۷ (۲۴)	۰/۲۳ (۲۴)	۸۵/۱۹ (−۳/۱۶)	۵۰/۹۴	۴۸/۹۴	۹۶/۰۷ (−۰/۷۹)	مزیت نازل توام با کاهش تخصص
	ترکیه	۲۸	۰/۷۷ (۱۶)	۰/۹۲ (۱۶)	۱۱۹/۴۸ (+۳/۶۲)	۷۰/۰۰	۷۷/۳۱	۱۱۰/۴۴ (+۲/۰۱)	مزیت پایین با افزایش تخصص
(۱۹) وسایل نقلیه موتوری‌و تریلر و نیم‌تریلر	ایران	HT	۱/۱۳ (۱۶)	۰/۹۱ (۱۷)	۸۰/۵۳ (−۴/۲۴)	۲۱۳/۲۱	۱۹۳/۶۲	۹۰/۸۱ (−۱/۹۱)	بالاترین مزیت با تخصص بطئی
	ترکیه	۲۹	۱/۲۹	۱/۴۵	۱۱۲/۵۳ (+۲/۳۹)	۱۱۷/۲۷	۱۲۱/۸۵	۱۰۳/۹۱ (+۰/۷۷)	مزیت بالا با تخصص مرزی

شرح صنایع کارخانه‌ای کد ISIC نسخه ۴- نوع فناوری			سهم ایران‌و ترکیه از ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای.جهان			مزیت نسبی تولیدی ایران‌و ترکیه در صنایع کارخانه‌ای.جهان			ارزیابی شاخص عملکرد (دامنه مزیت نسبی‌تولیدی‌و کیفیت‌تخصص‌گرایی)
			۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکردو درصد واحد	۲۰۱۰	۲۰۱۵	شاخص عملکرد و درصد واحد	
			(۱۵)	(۱۵)					
(۲۰) سایر وسایل حمل‌و نقل	ایران	HT	۰/۱۳ (۲۶)	۰/۱۵ (۲۸)	۱۱۵/۳۸ (+۲/۹۰)	۲۴/۵۳	۳۱/۹۱	۱۳۰/۰۹ (+۵/۴۰)	مزیت بالا با افزایش تخصص
	ترکیه	۳۰	۰/۸۱ (۱۶)	۱/۰۰ (۱۶)	۱۲۳/۴۶ (+۴/۳۰)	۷۳/۶۴	۸۴/۰۳	۱۱۴/۱۱ (+۲/۶۷)	مزیت پایین با افزایش تخصص
(۲۱) مبلمان ومحصولات طبقه‌بندی‌نشده	ایران	LT	۰/۳۱ (۲۷)	۰/۳۶ (۲۶)	۱۱۶/۱۳ (+۳/۰۴)	۵۸/۴۹	۷۶/۶۰	۱۳۰/۹۶ (+۵/۵۴)	مزیت‌پایین توام با افزایش‌تخصص
	ترکیه	۳۱	۲/۲۱ (۱۲)	۲/۶۶ (۱۰)	۱۲۰/۳۶ (+۳/۷۸)	۲۰۰/۹۱	۲۲۳/۵۳	۱۱۱/۲۶ (+۲/۱۶)	مزیت بالا با افزایش تخصص
(۲۲) سایر صنایع کارخانه‌ای	ایران	LT	۰/۱۷ (۲۷)	۰/۱۶ (۲۷)	۹۴/۱۲ (+۱/۲۱)	۳۲/۰۸	۳۴/۰۴	۱۰۶/۱۱ (+۱/۱۹)	مزیت‌پایین توام باافزایش تخصص
	ترکیه	۳۲	۰/۸۴ (۱۶)	۰/۸۲ (۱۶)	۹۷/۶۲ (-۰/۴۸)	۷۶/۳۶	۶۸/۹۱	۹۰/۲۴ (-۲/۰۳)	مزیت پایین با تخصص مرزی

منبع: نویسندگان بر مبنای داده‌های آماری یونیدو، ۲۰۱۵-۲۰۲۳.

الگوی تجاری صنایع کارخانه‌ای ایران و ترکیه و مطالعه تطبیقی آن

در جدول (۴) ساختار تجارت ایران و ترکیه به همراه ساختار تعرفه‌ای آنها و مزیت نسبی آشکار شده در سطح رشته فعالیت‌های صنعتی (کدهای دو رقمی ISIC) برای دهه ۲۰۱۰ طی مقاطع سالانه آورده شده‌اند. بیشترین میزان صادرات ایران به جهان به ترتیب مربوط به رشته فعالیت‌های صنایع تولید زغال کک پالایشگاه‌های نفت، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی، تولید فلزات اساسی، غذا و آشامیدنی و تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی است. همانطور که مشاهده می‌شود با وجود سهم قابل توجه تولید وسایل نقلیه و حمل‌و نقل در ساختار تولیدی بخش صنعت، سهم آنها در سبد صادراتی ایران حدود ۰.۵ درصد صادرات بخش صنعت می‌باشد. همچنین طی دوره، صادرات محصولات رشته فعالیت‌های تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی، کاغذ و محصولات کاغذی، تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق، توتون و تنباکو- سیگار، رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی، فلزات اساسی، غذا، موادو محصولات شیمیایی، سایر محصولات کانی غیرفلزی و صنایع تولید زغال‌کک - پالایشگاه نفت رشد مثبت داشته‌اند در حالی‌که صادرات محصولات سایر رشته فعالیت‌ها طی دوره منفی بوده است.

بررسی مقدار واردات محصولات هر یک از رشته فعالیت‌ها نشان می‌دهد، بیشترین میزان واردات ایران در انتهای دوره در رشته فعالیت‌های تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، صنایع تولید محصولات شیمیایی، صنایع غذاو آشامیدنی، تولید فلزات اساسی و تولید وسایل نقلیهٔ موتوری و تریلر و نیم تریلر بوده است. بین رشته فعالیت‌های صنعتی تراز تجاری ایران در انتهای دوره تنها در رشته فعالیت‌های صنایع تولید زغال‌کک - پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی، تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی، تولید منسوجات، دباغی و عمل‌آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان و تولید کفش و تولید پوشاک- عمل‌آوردن و رنگ‌کردن پوست خزدار مثبت بوده است. منفی‌ترین تراز تجاری مربوط به رشته فعالیت‌های تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق، تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی، صنایع غذایی و آشامیدنی، تولید وسایل نقلیه‌ی موتوری و تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده می‌باشد.

محاسبه مزیت نسبی آشکار شده صادراتی برای ایران برای مقاطع سالانه نشان می‌دهد در ابتدا، ایران در رشته فعالیت‌های صنایع تولید زغال کک- پالایشگاه‌های نفت، تولید محصولات کانی غیرفلزی، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و تولید منسوجات دارای مزیت نسبی بوده است. در انتها، اگرچه مزیت نسبی در سه رشته فعالیت صنایع تولید زغال کک- پالایشگاه‌های

نفت، تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی و صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی حفظ کرده است، اما مزیت نسبی در رشته فعالیت تولید منسوجات را از دست داده است. در مقابل رشته فعالیت تولید فلزات اساسی به عنوان یک رشته فعالیت جدید دارای مزیت نسبی ایران در انتهای دوره بوده است. همچنین، محاسبه میانگین نرخ تعرفه برای فعالیت‌های صنعتی در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد که این نرخ بین ۸ درصد (صنایع تولید زغال‌کک ـ پالایشگاه‌های نفت) تا ۵۵ درصد (تولید پوشاک) در نوسان است.

بررسی ساختار صادراتی ترکیه نشان می‌دهد، کل صادرات رشته فعالیت‌های صنعتی ترکیه تا حدود ۴ برابر ایران در انتهای دوره بوده است. رشته فعالیت‌های تولید وسایل نقلیهٔ موتوری و تریلر و نیم تریلر، تولید فلزات اساسی، تولید منسوجات، تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده و غذا و آشامیدنی بیشترین سهم را در ساختار صادراتی ترکیه در انتهای دوره داشته‌اند. محاسبه نرخ رشد صادرات ترکیه طی دوره نشان می‌دهد تنها دو رشته فعالیت تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی و تولید سایر محصولات کانی غیر فلزی بین دو مقطع زمانی رشد منفی داشته‌اند و سایر رشته فعالیت‌ها رشد مثبت را تجربه کرده‌اند و بیشترین میزان رشد صادرات مربوط به رشته فعالیت‌های تولید کاغذ و محصولات کاغذی، تولید محصولات از توتون و تنباکو – سیگار، تولید مبلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق و ساعت‌های مچی و انواع دیگر ساعت و صنایع مواد غذایی و آشامیدنی بوده‌اند.

محاسبه مزیت نسبی آشکار شده صادراتی ترکیه در ابتدای دوره نشان می‌دهد این کشور در رشته فعالیت‌های کارخانه‌ای تولید منسوجات، تولید پوشاک، تولید سایرمحصولات کانی غیرفلزی، تولید فلزات اساسی، تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین‌آلات و تجهیزات، تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی، تولید وسایل نقلیه‌ی موتوری و تریلر و نیم تریلر، تولید محصولات از توتون و تنباکو ـ سیگار، تولید ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و دستگاه‌های برقی طبقه‌بندی نشده و تولید مبلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر دارای مزیت نسبی بوده است. در انتهای دوره، از بین این‌رشته فعالیت‌ها، تنها مزیت نسبی در رشته فعالیت تولید ماشین‌آلات مولد و انتقال برق و دستگاه‌های برقی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر را از دست داد. در مقابل در دو رشته فعالیت جدید شامل تولید کاغذ و محصولات کاغذی و صنایع غذاییو آشامیدنی مزیت نسبی پیدا کرده است.

جدول ۴. بررسی ساختار تجارت ایران با ترکیه در رشته فعالیت‌های کارخانه‌ای، طی دهه ۲۰۱۰

رشته فعالیت صنایع	صادرات ایران به جهان (میلیون‌دلار)		مزیت نسبی صادراتی		واردات ایران از جهان(میلیون‌دلار)		میانگین تعرفه‌ایران (۲۰۱۹)	صادرات ترکیه به جهان (میلیون‌دلار)		مزیت نسبی صادراتی		واردات ترکیه از جهان (میلیون‌دلار)		میانگین تعرفه‌ترکیه (۲۰۱۸)
	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵		۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	
مواد غذایی و آشامیدنی	۱۵۴۷	۲۲۵۰	۰.۷۷۵	۰.۹۲۵	۵۸۸۴	۳۸۸۴	۳۰.۶۷۵	۵۱۷۸	۸۴۶۲	۰.۸۵۳	۱.۰۲۱	۳۱۳۴	۴۹۵۲	۵۱.۶
محصولات از توتون و تنباکو	۱	۲	۰.۰۱۵	۰.۰۲۲	۹۰	۱۸۳	۱۴.۰۰۰	۲۴۰	۵۳۱	۱.۳۰۳	۲.۱۶۵	۳۰	۳۱	۴۸.۶
منسوجات	۱۰۴۰	۸۸۰	۱.۲۱۶	۰.۸۴۱	۵۴۶	۵۶۴	۳۰.۵۲۵	۱۳۳۳۰	۱۶۱۱۷	۵.۱۲۳	۴.۵۲۵	۶۱۰۵	۵۱۶۳	۷.۰
پوشاک	۸۰	۴۰	۰.۱۱۸	۰.۰۴۳	۲۳	۱۴	۵۴.۵۸۱	۵۴۱۶	۶۶۰۹	۲.۶۳۱	۲.۰۸۷	۱۶۰۵	۱۸۴۹	۱۰.۸
دباغی‌و چرم و کیف	۲۶۳	۱۶۱	۰.۶۵۹	۰.۲۷۶	۳۳	۱۱	۳۹.۲۹۸	۶۰۳	۹۶۴	۰.۴۹۷	۰.۴۸۶	۱۰۹۱	۱۲۲۶	۶.۴
چوب‌و محصولات چوبی	۲۱	۲۰	۰.۰۸۴	۰.۰۶۸	۶۵۰	۷۱۶	۲۳.۹۸۶	۵۴۲	۶۵۸	۰.۷۲۰	۰.۶۴۴	۹۲۷	۱۳۷۵	۲.۵
کاغذ و محصولات کاغذی	۲۵	۴۵	۰.۰۴۸	۰.۰۸۲	۱۳۵۲	۱۱۴۸	۱۲.۹۵۶	۶۵۶	۱۹۴۶	۰.۴۱۰	۱.۰۳۷	۳۲۰۶	۳۳۸۵	۰.۱
انتشار و چاپ‌و تکثیر رسانه‌ها	۲۷	۱۰	۰.۱۴۱	۰.۰۶۶	۴۴	۳۹	۲۱.۷۰۶	۱۱۱	۱۱۵	۰.۱۸۸	۰.۲۲۳	۲۸۷	۲۹۳	۰.۲
زغال کک ـ پالایشگاه‌ها	۱۴۵۳۸	۱۵۲۸۰	۷.۰۹۲	۸.۴۹۳	۷۶۳	۱۸۰	۸.۳۷۵	۲۶۳۵	۴۱۲۱	۰.۴۲۳	۰.۶۷۳	۱۲۳۸۹	۱۰۹۲۱	۱.۳
مواد و محصولات شیمیایی	۷۱۵۲	۱۰۰۴۵	۱.۶۶۸	۲.۱۰۵	۷۲۳۲	۵۷۷۸	۹.۵۵۳	۴۲۰۳	۵۵۲۴	۰.۳۲۲	۰.۳۴۰	۲۴۳۱۰	۲۷۸۸۰	۴.۶
محصولات‌لاستیکی‌و پلاستیکی	۵۰۳	۹۹۰	۰.۵۴۱	۰.۸۷۰	۱۰۵۵	۱۰۳۲	۱۸.۷۶۷	۴۶۰۲	۶۱۳۸	۱.۶۲۸	۱.۵۸۴	۳۳۹۶	۴۶۱۶	۴.۷
سایر محصولات کانی غیر فلزی	۱۲۵۲	۱۶۱۲	۳.۰۵۳	۳.۰۸۴	۶۵۲	۴۱۶	۲۱.۶۶۴	۲۹۷۳	۲۵۶۶	۲.۳۸۵	۱.۴۴۲	۱۱۵۳	۱۵۰۲	۳.۵
فلزات اساسی	۲۰۱۸	۳۱۶۰	۰.۸۵۳	۱.۲۱۴	۹۹۰۴	۳۵۳۰	۱۱.۸۹۸	۱۴۳۸۸	۱۷۶۴۶	۲.۰۰۱	۱.۹۹۰	۱۸۴۵۴	۲۰۷۱۲	۴.۶
محصولات فلزی فابریکی	۳۷۰	۳۳۰	۰.۴۵۹	۰.۳۲۳	۹۵۰	۵۶۷	۲۳.۰۰۷	۴۵۹۸	۶۰۰۴	۱.۸۷۴	۱.۷۲۶	۲۷۳۲	۳۷۴۰	۲.۹
ماشین‌آلات و تجهیزات	۷۳۹	۵۲۱	۰.۲۲۶	۰.۱۴۷	۹۵۲۵	۶۶۲۱	۱۳.۴۹۰	۸۱۷۴	۱۰۷۹۴	۰.۸۲۲	۰.۸۹۱	۱۴۲۷۶	۱۸۱۱۰	۱.۹
ماشین‌آلات اداری و محاسباتی	۴	۰	۰.۰۰۴	۰.۰۰۰	۱۱۰۵	۸۸۰	۱۶.۰۵۶	۱۵۲	۲۴۲	۰.۰۴۵	۰.۰۶۲	۳۷۴۶	۴۰۲۸	۱.۰
ماشین‌آلات مولدو انتقال برق	۲۹۱	۲۳۵	۰.۱۹۴	۰.۱۲۵	۱۴۴۰	۱۱۵۲	۱۷.۶۹۰	۴۸۳۶	۵۳۹۸	۱.۰۶۲	۰.۸۴۱	۸۲۳۷	۷۸۸۱	۲.۶

رشته فعالیت صنایع	صادرات ایران به جهان (میلیون‌دلار)		مزیت نسبی صادراتی		واردات ایران از جهان(میلیون‌دلار)		میانگین تعرفه‌ایران (۲۰۱۹)	صادرات ترکیه به جهان (میلیون‌دلار)		مزیت نسبی صادراتی		واردات ترکیه از جهان (میلیون‌دلار)		میانگین تعرفه‌ترکیه (۲۰۱۸)
	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵		۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	
رادیو و تلویزیون	۲۵	۴۰	۰.۰۰۹	۰.۰۱۲	۱۲۴۸	۱۵۱۳	۱۳.۹۷۶	۱۸۵۹	۱۸۱۴	۰.۲۲۰	۰.۱۵۹	۳۹۶۸	۶۷۸۱	۳.۳
ابزار پزشکی‌و ابزار اپتیکی‌و دقیق	۲۵	۴۵	۰.۰۱۹	۰.۰۲۷	۱۲۹۶	۱۲۲۷	۱۰.۵۵۷	۳۷۳	۷۰۹	۰.۰۹۳	۰.۱۲۵	۳۵۸۴	۴۵۸۸	۲.۳
وسایل نقلیه موتوری‌و تریلرو	۵۵۲	۱۸۸	۰.۱۸۴	۰.۰۵۰	۳۲۲۸	۲۳۷۲	۲۴.۰۱۲	۱۴۴۵۴	۱۷۹۳۰	۱.۵۸۴	۱.۴۰۳	۱۴۴۱۶	۱۸۲۳۲	۷.۱
سایر وسایل حمل و نقل	۹۵	۱۰	۰.۰۸۶	۰.۰۰۸	۵۰۹	۵۱۹	۱۶.۷۹۷	۱۴۷۴	۱۸۱۱	۰.۴۳۵	۰.۴۰۱	۵۲۱۳	۵۴۰۵	۲.۸
مبلمان	۲۸۸	۲۶	۰.۲۹۹	۰.۰۲۰	۳۸۵	۱۴۰	۲۶.۳۴۹	۳۰۱۶	۶۱۲۱	۱.۰۳۰	۱.۳۹۸	۱۷۱۰	۲۰۲۶	۲.۷

منبع: نویسندگان بر مبنای داده‌های اماری نقشه تجارت جهانی، ۲۰۲۲.

مقایسه روند صادرات و مزیت نسبی بین دو مقطع زمانی مذکور بین ایران و ترکیه حاکی از با ثبات بودن فعالیت‌های صادراتی در ترکیه نسبت به ایران است. بررسی مقدار واردات محصولات هر یک از رشته فعالیت‌ها نشان می‌دهد، بیشترین میزان واردات ترکیه در انتهای دوره در رشته صنایع مواد و محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، وسایل نقلیهٔی موتوری، ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده و صنایع تولید زغال‌کک ـ پالایشگاه نفت بوده است. بین رشته صنایع تراز تجاری ترکیه در منسوجات، پوشاک ـ عمل‌آوردن و رنگ کردن پوست خزدار، مبلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده، غذاو آشامیدنی، محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین‌آلات و تجهیزات، محصولات لاستیکی و پلاستیکی، کانی غیر فلزی و توتون و تنباکو مثبت بوده است. منفی‌ترین تراز تجاری مربوط به رشته صنایع ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و دقیق، رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی، صنایع تولید زغال کک– پالایشگاه‌های نفت، تولید ماشین‌آلات‌و تجهیزات طبقه‌بندی نشده و صنایع تولید شیمیایی می‌باشد.

دسته‌بندی صنایع کارخانه‌ای دو کشور بر مبنای مزیت نسبی تولید و تجاری

در جدول (۵)، صنایع ایران و ترکیه بر مبنای دو شاخص: (۱) مزیت نسبی تولیدی و (۲) مزیت نسبی صادراتی در سه دسته الف) بالاترین، ب) مرزی و ج) پایین‌ترین در انتهای دوره دسته‌بندی شده است. از ۲۱ صنعت‌ساخت ایران به ترتیب در ۱۰ صنعت دارای مزیت تولیدی،و تنها در ۴ صنعت از مزیت نسبی آشکارشده صادراتی برخوردار است، حال آنکه ترکیه در ۱۱ صنعت از مزیت نسبی تولیدی و ۸ صنعت از مزیت نسبی آشکارشده صادراتی برخوردار است (بیش از دو برابر تعداد صنعت با مزیت نسبی صادراتی ایران). با وجود ظرفیت‌ها و قابلیت‌های صنعتی متنوع و فراگیر ترکیه در ۲۱ صنعت مورد بحث، بسیاری از صنایع ایران شرایط رقابت با صنایع ترکیه‌ای را نداشته و بی‌تردید با انعقاد FTA، تبعات و پی‌آمدهای منفی ورشکستگی و تجدید ساختار صنایع ایران مواجه خواهند شد. بنابراین امکان شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد کامل و سراسری برای تمام صنایع مطابق با تعریف ارایه شده از FTA، در گام نخست میسر نیست. با درک این واقعیات از اقتصاد صنعتی و تجارت دو کشور، درگام نخست لازم است بخش‌های برخوردار از آمادگی نسبی در راستای آزادسازی تجاری پیشنهاد می‌شود. در این راستا دسته نخست (الف) شامل صنایع دو کشور ایران و ترکیه با بالاترین مزیت نسبی تولیدی و صادراتی شناسایی می‌شود که هر دو از بالاترین مزیت نسبی تولیدی و صادراتی در جهان برخوردارند. این صنایع برای ترکیه شامل: (۱) پوشاک، (۲) منسوجات، (۳) مبلمان، (۴) کانی غیرفلزی و (۵) لاستیک و پلاستیک قابل بررسی است، در مقابل صنایع ایران به ترتیب شامل: (۱) کانی غیرفلزی، (۲) شیمیایی دارویی، (۳) پالایشگاههای نفت، (۴) فلزات اساسی و (۵) شیمیایی نیز قابل بررسی است. با ملاحظه صنایع ایران و ترکیه، اغلب صنایع تولیدکننده کالاهای مصرفی نهایی یا واسطه‌ای بعلاوه کاربر با فناوری پایین هستند.

جدول ۵. دسته‌بندی صنایع کارخانه‌ای ایران و ترکیه بر مبنای مزیت نسبی تولیدی در انتهای دوره

الف) صنایع با بالاترین مزیت نسبی تولیدی ایران	الف) صنایع با بالاترین مزیت نسبی تولیدی ترکیه
کانی غیرفلزی (۲۳) با ۵۱۰/۶۴ و ۳۰۸/۴	پوشاک (۱۴) با ۴۱۱/۷۶ و ۲۰۸/۷
شیمیایی دارویی (۲۱) با ۲۸۲/۹۸ و –	منسوجات (۱۳) با ۳۶۱/۳۴ و ۴۵۲/۵

پالایشگاههای نفت (۱۹) ۲۱۲/۷۷ و ۸۴۹/۳	مبلمان (۳۱) با ۲۲۳/۵۳ و ۱۳۹/۸
فلزات اساسی (۲۴) با ۲۱۰/۶۴ و ۱۲۱/۴	کانی غیرفلزی (۲۳) با ۱۸۴/۸۷ و ۱۴۴/۲
شیمیایی (۲۰) با ۲۰۲/۱۳ و ۲۱۰/۵	لاستیک و پلاستیک (۲۲) با ۱۵۴/۶۲ و ۱۵۸/۴
ب) صنایع با مزیت نسبی تولیدی مرزی ایران	ب) صنایع با مزیت نسبی تولیدی مرزی ترکیه
وسایل نقلیه موتوری (۲۹) با ۱۹۳/۶۲، ۵/۰	ماشین آلات مولدو انتقال برق (۲۷) با ۱۹۳/۲۸ و ۸۴/۱
آشامیدنی (۱۱) با ۱۲۳/۴۰ و ۹۲/۵	لاستیک و پلاستیک (۲۲) با ۱۵۴/۶۲ و ۱۵۸/۴
منسوجات (۱۳) با ۱۲۱/۲۸ و ۸۴/۱	غذا (۱۰) با ۱۲۳/۵۳ و ۱۰۲/۱
پوشاک (۱۴) با ۱۲۱/۲۸ و ۴/۳	وسایل نقلیه موتوری (۲۹) با ۱۲۱/۸۵ و ۱۴۰/۳
غذا (۱۰) با ۱۱۰/۶۴ و ۹۲/۵	چاپ (۱۸) با ۱۱۳/۴۵ و ۲۲/۳
ج) صنایع با مزیت نسبی تولیدی پایین ایران	فلزی فابریکی (۲۵) با ۱۱۱/۷۶ و ۱۷۲/۶
چرم (۱۵) با ۸۹/۳۶ و ۲۷/۶	شیمیایی دارویی (۲۱) با ۱۰۷/۵۶، –
ماشین‌آلات مولدو انتقال برق(۲۷) با ۷۸/۷۲ و ۱۲/۵	ج) صنایع با مزیت نسبی تولیدی پایین ترکیه
مبلمان (۳۱) با ۷۶/۶۰، ۲/۰	چرم (۱۵) با ۹۴/۱۲ و ۴۸/۶
کاغذ (۱۷) با ۷۲/۳۴ و ۸/۲	فلزات اساسی (۲۴) با ۹۰/۷۶ و ۱۹۹/۰
فلزی فابریکی (۲۵) با ۷۰/۲۱ و ۳۲/۳	سایر وسایل حمل‌و نقل با ۸۴/۰۳ و ۴۰/۱
لاستیک و پلاستیک (۲۲) با ۵۵/۳۲ و ۸۷/۰	ماشین آلات و تجهیزات (۲۸) با ۷۷/۳۱ و ۸۹/۱
چوب (۱۶) با ۵۳/۱۹ و ۶/۸	کاغذ (۱۷) با ۷۳/۹۵ و ۱۰۳/۷
ماشین آلات و تجهیزات (۲۸) با ۴۸/۹۴ و ۱۴/۷	شیمیایی (۲۰) با ۶۲/۱۸ و ۳۴/۰
چاپ (۱۸) با ۴۶/۸۱ و ۶/۶	آشامیدنی (۱۱) با ۵۹/۶۶ و ۱۰۲/۱
سایر وسایل حمل‌و نقل با ۳۱/۹۱ و ۰/۸	پالایشگاههای نفت (۱۹) با ۵۳/۴۲ و ۶۷/۳
اپتیک، الکترونیک و کامپیوتر (۲۶) با ۱۲/۷۷ و ۲/۷	چوب (۱۶) با ۵۳/۱۹ و ۶۴/۴
	اپتیک، الکترونیک‌و کامپیوتر (۲۶) با ۳۲/۷۷ و ۱۲/۵.

منبع: محاسبات نویسندگان

نکته: دو رقم مندرج جلوی هریک از صنایع، به ترتیب مزیت نسبی تولیدی و مزیت نسبی صادراتی برای ایران و ترکیه در انتهای دوره را نشان می‌دهد.

به منظور برآورد آثار ایستای اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد بر تجارت بالفعل دوجانبه با استفاده از مدل شبیه‌سازی اسمارت آثار ایستای اجرای موافقت‌نامه دو جانبه ایران و ترکیه مورد بررسی قرار گرفته است. برآوردهای انجام شده بر اساس آمار سال ۲۰۱۷ حاکی است که برای کالاهای بالفعل تجاری، میزان افزایش در واردات ایران از ترکیه پس حذف موانع تعرفه‌ای، برابر با ۲/۳ میلیارد دلار و میزان افزایش در صادرات ایران به ترکیه (یا واردات ترکیه از ایران) معادل ۴۱ میلیون دلار خواهد بود. بنابراین پیش‌بینی می‌شود که پس از اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد دوجانبه، تراز تجاری ایران به میزان ۲/۲ میلیارد دلار کاهش یابد[۱].

همان طور که در مقایسه ساختار صنعتی ترکیه با ایران مطرح شد، ترکیه تقریبا در اکثر رشته فعالیت‌ها مزیت‌نسبی تولیدی و صادراتی بالاتر از ایران دارد و این صنایع در ترکیه از توانمندی‌های بالاتری در مقایسه با ایران برخوردارند. همچنین بررسی تجارت دوجانبه فعلی نیز نشان می‌دهد هم از لحاظ تنوع کالاهای صادراتی صنعتی و هم از نظر ارزش صادرات، ترکیه برتری محسوسی دارد. اولین گام در اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد حذف موانع تعرفه‌ای است. بررسی ساختار تعرفه‌ای کالاهای بالفعل تجاری نشان می‌دهد که متوسط تعرفه‌های ایران بر کالاهای وارداتی فعلی بطور متوسط برابر با ۲۴/۷ درصد است این در حالی است که متوسط تعرفه‌های ترکیه بر واردات از ایران در سطحی نازل و در حدود ۲/۵ درصد است؛ بنابراین علت پیش‌بینی کاهش شدید تراز تجاری ایران با ترکیه پس از اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد در خصوص کالاهای بالفعل

۱. برآوردها با استفاده از بخش پیش‌بینی آثار ایستای موافقت‌نامه‌ها در پایگاه داده‌های آماری ویتز انجام شده است (با توجه به آخرین اطلاعات آماری در دسترس، آثار ایجاد تجارت و انحراف تجارت در ترکیه به نفع ایران برای سال ۲۰۱۷ و این آثار در ایران به نفع ترکیه برای سال ۲۰۱۱ استخراج شده است).
http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/TariffAndTradeSimulations/SMART/SmartQuery.aspx?Page=SMART

را می‌توان در تعرفه‌های بسیار پایین ترکیه در مقایسه با ایران‌و همچنین ارزش بالاتر واردات ایران از ترکیه در مقایسه با صادرات به ترکیه، جستجو نمود.

تجزیه و تحلیل سوآت: نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها تجارت دوجانبه ایران و ترکیه

در این قسمت از مقاله تلاش شده است به‌منظور تحلیل ژئواکونومیک موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه، ابتدا نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی-بازرگانی دو کشور ایران و ترکیه مورد ارزیابی قرار گیرد و سپس فواید و مضرات امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه به طور خاص بررسی می‌گردد.

اقتصاد، صنعت و تجارت دو کشور ایران و ترکیه با وجود همسانی نسبی اقتصاد و تجارت، شکاف بزرگ روبه افزایش در توسعه به‌خصوص توسعه صنعت ساخت (صنایع کارخانه‌ای) و تجاری این دو کشور مطابق جدول (۶)، قابل مشاهده است. برای نمونه:

الف) شکاف در ارزش‌افزوده سرانه: هم‌اینک سهم ارزش افزوده صنایع ترکیه از جهان از ۱/۱۰ درصد در سال ۲۰۱۰ به ۱/۱۹ درصد در سال ۲۰۱۵ طی این مدت پیوسته بیش از ۱ درصد را تجربه کرده است، حال سهم جهانی ارزش افزوده صنایع ایران از ۰/۵۳ درصد در سال ۲۰۱۰ به ۰/۴۷ درصد در سال ۲۰۱۵ طی این مدت، کمتر از نصف ارزش افزوده صنعتی ترکیه، رو به کاهش گذارده است. بنابراین شکاف بزرگ رو به افزایشی در توسعه صنعت و تجاری این دو کشور قابل مشاهده است.

ب) نفوذ در بازار جهانی: سرانه سالانه ارزش‌افزوده صنایع جهان(۲۰۱۰=۱۰۰)، ایران و ترکیه به‌ترتیب ۷۰۸ و ۱۸۱۴ دلار است. بنابراین نه‌تنها سرانه سالانه ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای ایران از متوسط جهانی پایین‌تر است (به نسبت ۱۰۰ به ۴۳)، بلکه در مقایسه با ترکیه این نسبت بمراتب پایین‌تر است (به نسبت۱۰۰ به ۳۹). در واقع اقتصاد ترکیه با چگالی (تراکم) صنعت ساخت به مراتب بالاتر از ایران، و در نتیجه صنعت‌ساخت ترکیه توسعه‌یافته‌تر از ایران است.

مجموعه فعالیت‌های صنعتی و جریان تجاری دوجانبه در بستر دو محیط داخلی‌و خارجی انجام می‌شود. شناخت عوامل تاثیرگذار بر این دو محیط، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران اقتصادی-تجاری دو کشور را در یافتن راهبردهایی برای تحول و توسعه تجارت را یاری می‌رساند. اساساً شرایط محیطی که بر مجموعه بخش خارجی اقتصاد احاطه داشته و بر آن تاثیرگذار است، از نظر نوع، نحوه و میزان تاثیرگذاری به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱. آنهایی‌که به طور مستقیم و از درون مجموعه فعالیت‌های بخش خارجی اقتصاد اثر می‌گذارند؛ ۲. آنهایی که در سطح کلان‌و از بیرون مجموعه فعالیت‌های بخش خارجی اقتصاد موثرو تاثیرگذارند.

در این چارچوب، نقاط چهارگانه قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها[1] به صورت زیر تعریف می شوند: الف- نقطه قوت عاملی درونی است که مجموعه در صورت داشتن آن، از امتیاز مثبت برخوردار می‌شود؛ ب- نقطه ضعف عاملی درونی است که مجموعه در صورت داشتن آن، از امتیاز منفی برخوردار می‌شود؛ ج- فرصت عامل بیرونی‌است که با بکارگیری آن، مجموعه از مزایایی برخوردار می‌شود؛ ه- تهدید عامل بیرونی است که مانع حرکت و توسعه آن مجموعه می‌شود.

شناسایی‌و تجزیه‌و تحلیل هریک از عوامل داخلی‌و خارجی در حوزه بخش خارجی اقتصاد منجر به تهیه فهرست نقاط قوت و ضعف (ناشی از تجزیه و تحلیل عوامل داخلی بخش خارجی اقتصاد: عوامل در کنترل)،و فرصت‌ها، چالش‌ها و تهدیدها (ناشی از تجزیه‌و تحلیل عوامل خارجی بخش خارجی: عوامل خارج از کنترل) مجموعه موردنظر در بخش خارجی اقتصاد دو کشور می‌شود.

این قسمت با هدف شناسایی و تحلیل نقاط داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و بیرونی بخش خارجی اقتصاد ایران (فرصت‌ها و چالش‌ها) با مرور چالش‌ها و فرصت‌های بخش خارجی اقتصاد ایران و ترکیه تدوین یافته است. با مطالعه پیشینه و مطالعات انجام شده، اولاً قوت‌ها و ضعف‌ها، و چالش‌ها و فرصت های بخش خارجی شناسایی می‌شود. ثانیاً اهم راهکارها و سیاست‌های توسعه تجارت مبتنی بر مطالعات و تحقیقات انجام شده ارایه می‌گردد.

1. Strength (S), Weakness (W), Opportunities (O), Threats (T)

جدول ۶. رشد سالانه ارزش افزوده و سرانه صنایع کارخانه‌ای، ایران و ترکیه، در دو دوره و مقاطع سالانه

شرح		مقاطع سالانه	جهان	ایران	ترکیه	مقاطع سالانه	جهان	ایران	ترکیه
			به قیمت ثابت سال ۲۰۱۰				به قیمت ثابت سال ۲۰۱۵		
کل ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای	نرخ رشد (٪)	۲۰۱۰–۲۰۰۵	۲/۴	۵/۷	۲/۵	۲۰۱۵–۲۰۱۰	+۳.۳	−۰.۵	+۷.۹
		۲۰۱۵–۲۰۱۰	۲/۹	−۰/۵	۴/۱	۲۰۲۰–۲۰۱۵	+۱.۶	+۳.۴	+۱.۲
	دو شاخص شاخص (۲۰۱۰=۱۰۰) و شاخص (۲۰۱۵=۱۰۰)	۲۰۱۲	۱۰۶	۹۷	۱۱۲	۲۰۱۷	۱۰۷	۱۱۳	۱۱۴
		۲۰۱۳	۱۰۹	۹۳	۱۱۶	۲۰۱۸	۱۱۱	۱۱۵	۱۱۵
		۲۰۱۴	۱۱۳	۹۹	۱۲۰	۲۰۱۹	۱۱۴	۱۱۹	۱۱۳
		۲۰۱۵	۱۱۶	۱۰۱	۱۲۵	۲۰۲۰	۱۰۴	۱۱۸	۱۰۳
	سهم MVA از GDP	۲۰۰۵	۱۵/۳	۱۱/۱	۱۵/۱	۲۰۱۰	۱۶.۰	۱۲.۲	۱۵.۶
		۲۰۱۵	۱۶/۱	۱۲/۰	۱۵/۸	۲۰۲۰	۱۵.۹	۱۴.۸	۱۵.۷
سرانه ارزش افزوده صنایع کارخانه‌ای	نرخ رشد (٪)	۲۰۱۰–۲۰۰۵	۱/۲	۴/۵	۱/۳	۲۰۱۵–۲۰۱۰	۲.۱	−۱.۷	+۶.۱
		۲۰۱۵–۲۰۱۰	۱/۷	−۱/۸	۲/۴	۲۰۲۰–۲۰۱۵	۰.۵	+۲.۰	−۰.۳
	دو شاخص شاخص (۲۰۱۰=۱۰۰) و شاخص (۲۰۱۵=۱۰۰)	۲۰۱۲	۱۰۴	۹۴	۱۰۸	۲۰۱۷	۱۰۵	۱۰۹	۱۱۰
		۲۰۱۳	۱۰۶	۸۹	۱۱۰	۲۰۱۸	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۰
		۲۰۱۴	۱۰۷	۹۴	۱۱۲	۲۰۱۹	۱۰۹	۱۱۳	۱۰۶
		۲۰۱۵	۱۰۹	۹۵	۱۱۵	۲۰۲۰	۹۹	۱۱۰	۹۶
	ارزش (دلار)	۲۰۱۵	۱۶۳۸	۷۰۸	۱۸۱۴	۲۰۲۰	۱۶۳۵	۶۸۳	۱۷۶۳

منبع: نویسندگان بر مبنای داده‌های آماری یونیدو، ۲۰۱۵–۲۰۲۳.

بر اساس مجموعه مطالعات ارزیابی محیط،و وضعیت اقتصادی بین‌المللی این دو کشور ابعاد پنج‌گانه محیطی عبارتند از: الف) محیط جغرافیایی و جمعیتی: ویژگی جغرافیایی، اندازه جمعیت، اشتغال کامل و نرخ طبیعی بیکاری؛ ب) شاخص توسعه انسانی؛ ج) شاخص‌های اقتصادی و اقتصادکلان شامل اندازه اقتصاد: تولید ناخالص داخلی، تولید ناخالص داخلی سرانه (درآمد سرانه)، رشد اقتصادی، ساختار اقتصادی برحسب ارزش‌افزوده بخشی، ساختار اقتصادی بر حسب نوع هزینه و نرخ تورم؛ د) جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و موجودی/انباشته آن؛ ه) توسعه تجارت از جمله صادرات و واردات، سهم از صادرات و واردات جهانی، رشد سالانه صادرات‌و واردات، تراز تجاری، ساختار توزیع جغرافیایی تجارت (صادرات‌و واردات)، ساختار تولید صادراتی‌و وارداتی، ارزش، سهم، رشد و سرانه صادرات صنعتی، بازبودن اقتصاد، شاخص تمرکز و تنوع تجاری (صادرات‌و واردات)، ارزش واحد صادرات و واردات‌و رابطه مبادله، تحلیل سیاست تجاری: تعرفه‌های سرتاسری‌و بخشی، عضویت در منطقه‌گرایی و جهانی، شاخص عملکرد لجستیک تجاری، همگونی درآمدسرانه، شاخص کارآمدی منطقه‌گرایی‌و شاخص شدت تجاری ایران با ترکیه؛

بر اساس مجموعه ابعاد محیطی و مطالعات ارزیابی محیط اقتصاد بین‌الملل ایران و ترکیه جدول (۷) عمده نقاط قوت، ضعف، تهدیدهاو چالش‌های اقتصادی–تجاری از دو جنبه توسعه تجارت درون منطقه‌ای ایران و توسعه تجارت ایران ارایه شده است.

جدول ۷. عمده نقاط قوت‌و ضعف، فرصت، تهدید و چالش‌های اقتصادی-تجاری دو کشور ایران و ترکیه

مزیت‌ها، قوت و فرصت‌ها	ضعف، تهدید و چالش‌ها
مزیت جغرافیایی دو کشور در مجاورت و همسایگی	بازار کار ضعیف و ناکارآمد و توسعه انسانی پایین
اندازه جمعیت بالای هر دو کشور	عدم تجانس و ناهمگونی اقتصادها و درآمد سرانه
اقتصاد بزرگ منطقه‌ای در مجاورت ایران	ساختار اقتصادی با محوریت نفت‌خام
رشد چشمگیر و مناسب اقتصادی	سهم نازل جریان و انباشته سرمایه‌گذاری خارجی
تشکیل سرمایه ناخالص از تولید ناخالص داخلی مناسب	اندازه تجارت خارجی پایین

مزیت‌ها، قوت و فرصت‌ها	ضعف، تهدید و چالش‌ها
تورم پایین در مقایسه با ایران	نقش مسلط اقتصادهای توسعه‌یافته در ساختار تجاری
رشد مطلوب جریان/ انباشت سرمایه‌گذاری خارجی	سهم مسلط نفت در ساختار تولید صادراتی
رشد چشمگیر و توسعه تجارت‌خارجی	نقش مسلط تولیدات صنعتی در واردات
افزایش چشمگیر از سهم از تجارت جهانی	بسته بودن نسبی اقتصاد ایران
تراز تجاری با موازنه مثبت چشمگیر	شاخص تمرکز بالا در تولیدات صادراتی
شاخص تمرکز پایین در گروه کالاهای وارداتی	عدم فعالیت جدی ترتیبات منطقه‌ای
ارزش واحد صادرات بالا و رشد مطلوب آن	عملکرد لجستیک تجاری ضعیف ایران
بهبود رابطه مبادله قیمتی و درآمدی کشورها	شاخص شدت تجارت پایین منطقه‌ای

ماخذ: نویسندگان

در جدول (۸) با رویکرد ژئواکونومیک مجموعه هزینه و فایده شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه با محوریت صنعت ساخت ارایه شده است. با ملاحظه طیف فایده و هزینه‌ها، از جنبه رویکرد ژئواکونومیک، نخست این‌که طیف مزایا و فواید شکل‌گیری موافقت‌نامه برای طرفین به‌مراتب بیشتر از هزینه‌ها بوده است؛ دوم این که در ذیل طیف فایده‌ها، ابعاد و جنبه‌های از جمله برخورداری از صرفه‌های مقیاس، تنوع‌پذیری صنعتی–تجاری، جریان سرمایه‌گذاری خارجی، فاصله گرفتن از اقتصاد صنعتی بسته،و بازشدن اقتصاد، صنعت و تجارت ایران است؛ سوم این که گام نخست ادغام در اقتصاد، صنعت و تجارت جهانی ایران می‌تواند به شمار آید؛ چهارم این که سرریزهای رفاهی و همگونی درآمد سرانه، تثبیت اصلاحات سیاستی اقتصادی مناسب، افزایش قدرت چانه‌زنی با خارج از جریان دوجانبه و تحولات ساختاری در اقتصادو تجارت صنعتی ایران را می‌تواند به ارمغان آورد؛ و نهایتا می‌تواند به توسعه صنعتی و تجاری درون منطقه‌ای و توسعه تجارت صنعتی ایران منجر شود.

جدول ۸. فواید و مضرات امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه

فواید و مزایا برای ایران	هزینه برای ایران
برخورداری از صرفه‌های مقیاس و تنوع‌پذیری صنعتی–تجاری	جراحی صنعتی–تجاری در کوتاه‌مدت با برچیده شدن بنگاه‌های صنعتی زیان‌ده و آثار و پی‌آمدهای چند وجهی آن
برخورداری از جریان سرمایه‌گذاری خارجی	
فاصله از اقتصاد صنعتی بسته و بازشدن اقتصاد	
گام نخست ادغام در اقتصاد، صنعت و تجارت جهانی	
سرریزهای رفاهی و همگونی درآمد سرانه	
تثبیت اصلاحات سیاستی اقتصادی مناسب	
افزایش قدرت چانه‌زنی با خارج از جریان دوجانبه	
تحولات ساختاری در اقتصادو تجارت صنعتی	
توسعه صنعتی و تجاری درون‌زای برون‌گرا	

منبع: نویسندگان

نتیجه‌گیری

ژئواکونومی بررسی چگونگی تعامل و بر هم‌کنش ژئوپلیتیک و اقتصاد در روابط بین‌الملل است. از این منظر، جذابیت توسعه تجارت، تعامل اقتصادی، سرمایه‌گذاری و ظرفیت اعمال قدرت نرم که دو کشور ایران و ترکیه در شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد انجام می‌دهند به عنوان عوامل تعیین‌کننده قدرت ژئواکونومی در نظر گرفته می‌شود. در واقع، این ترتیبات مهم‌ترین نمود و نماد قدرت ژئواکونومی در توسعه تجارت و صنعت فی‌مابین است. با این که نیت و پیامدهای راه‌اندازی و شکل‌گیری موافقت‌نامه ریشه‌های ژئوپلی‌نومیک دارد، اما سازوکار این موافقت‌نامه در حوزه ژئواکونومی خواهد بود. بدین ترتیب، رقابت و همکاری دو کشور ایران و ترکیه در سطح رقابتی ژئواکونومیک بوده است، هرچند که در عمق رقابتی ژئوپلیتیک داشته است.

این مقاله با هدف بررسی امکان‌سنجی انعقاد و اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه و بحث و تحلیل ژئواکونومیک

هزینه و فایده آن انجام شده است. در یک نتیجه‌گیری کلی با دقت در ابعاد و جنبه‌های عملکرد اقتصاد کلان بین‌المللی، توسعه تجارت منطقه‌ای و جهانی و ظرفیت‌های صنعت ساخت این دو کشور در بازه زمانی دو دهه گذشته نتیجه می‌شود ترکیه در قیاس با ایران به خوبی از رویکرد ژئواکونومی بهره‌برداری کرده است. خلاصه نتایج و یافته‌ها به شرح ذیل است:

از منظر ژئواکونومیک با توجه به آثار ایستا و پویای این‌گونه موافقت‌نامه‌های تجاری،و شرایط خاص صنعت‌ساخت و تجارت ایران و ترکیه، مجموعه فوایدو مزایای شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و ترکیه بمراتب بیشتر از هزینه آن است. از جمله فواید این موافقت‌نامه می‌توان به برخورداری از صرفه‌های مقیاس (اندازه اقتصاد و تجارت بزرگ‌تر)، تنوع‌پذیری صنعت‌ساخت–تجارت کالا و خدمات، جریان سرمایه‌گذاری خارجی با منطقه و جهان و بازترشدن اقتصاد و تجارت اشاره نمود. در واقع گام نخست ادغام در اقتصاد، صنعت و تجارت جهانی این دو کشور، در سرریز رفاهی و همگونی درآمد سرانه، تثبیت اصلاحات سیاستی اقتصادی مناسب، افزایش قدرت چانه‌زنی در جریان دوجانبه و منطقه‌ای، تحولات ساختاری در اقتصاد و تجارت صنعتی، توسعه صنعتی و تجاری درون‌منطقه‌ای برون‌گرا برشمرد و از هزینه آن جراحی صنعتی–تجاری در کوتاه‌مدت با برچیده شدن بنگاه‌های صنعتی زیان‌ده و آثار و پی‌آمدهای منفی چند بعدی و چند وجهی آن برشمرد. به این ترتیب هم‌اینک مطابق نتایج این مطالعه یکایک مجموعه خروجی‌ها و دستاوردهای تجارت و صنعت ترکیه بمراتب برخوردارتر از ایران بوده است.

مطالعه جایگاه ایران و ترکیه در ارزش افزوده ۲۲ صنعت ساخت در دو مقطع سالانه حاکی است ایران از توسعه صنعتی فراگیر و پویا همسان با اقتصادهای نوظهور و تازه صنعتی درحال توسعه از جمله ترکیه فاصله گرفته است و شکاف عظیمی بین توسعه صنعتی ایران با ترکیه وجود دارد. با شرایط موجود اقتصاد صنعتی دو کشور، شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد فراگیر سراسری با تبعات و پی‌آمدهای منفی بر اقتصاد، صنعت و تجارت ایران در پی خواهد داشت؛ در واقع بسیاری از صنایع ایران شرایط رقابت با صنایع ترکیه‌ای را نداشته و بی‌تردید با تبعات و پی‌آمدهای اقتصادی منفی و تجدید ساختار آن صنایع مواجه خواهد شد. برای نمونه، بیشترین میزان صادرات ایران به جهان در انتهای دوره مربوط به زغال‌کک– پالایشگاه‌های نفت، محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، غذاو آشامیدنی و کانی غیرفلزی است. با وجود سهم قابل توجه وسایل نقلیه‌و حمل و نقل در ساختار تولیدی بخش صنعت، سهم آنها در سبد صادراتی ایران ۰.۵ درصد صادرات بخش صنعت است. طی دوره، صادرات محصولات لاستیکی و پلاستیکی، کاغذو محصولات کاغذی، ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و دقیق، توتون و تنباکو، رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی، فلزات اساسی، غذاو آشامیدنی، محصولات شیمیایی، کانی غیرفلزی و زغال‌کک–پالایشگاه‌های نفت رشد مثبت داشته‌اند در حالی‌که صادرات محصولات سایر رشته فعالیت‌ها طی دوره منفی بوده است. بیشترین میزان واردات ایران در انتهای دوره در ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده، محصولات شیمیایی، غذاو آشامیدنی، فلزات اساسی و وسایل نقلیهٔ موتوری بوده است. این در حالی است که ارزش صادرات صنعت ساخت ترکیه تا ۴ برابر ایران در انتهای دوره بوده است. رشته فعالیت‌های وسایل نقلیهٔ موتوری، فلزات اساسی، منسوجات، ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی‌نشده و غذا بیشترین سهم را در ساختار صادراتی ترکیه در انتهای دوره داشته‌اند. رشد صادرات ترکیه طی دوره نشان می‌دهد تنها رادیو و تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی و کانی غیرفلزی رشد منفی داشته‌اند و سایر رشته فعالیت‌ها رشد مثبت را تجربه کرده‌اند و بیشترین رشد صادرات مربوط به کاغذ و محصولات کاغذی، توتون و تنباکو – سیگار، مبلمان، ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق و غذا و آشامیدنی بوده‌اند.

همچنین،مهم‌ترین ابزار ژئواکونومی، سیاست تجاری است. از بررسی سیاست تجاری و ساختار تعرفه‌ای دو کشور، متوسط تعرفه‌های ایران بر کالاهای وارداتی فعلی بطور متوسط برابر با ۲۴/۷ درصد است در حالی که متوسط تعرفه‌های ترکیه بر واردات از ایران در سطحی نازل و حدود ۲/۵ درصد است. بنابراین علت پیش‌بینی کاهش شدید تراز تجاری ایران با ترکیه پس از اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد در خصوص کالاهای بالفعل را می‌توان در تعرفه‌های پایین ترکیه در مقایسه با ایران و همچنین ارزش بالاتر واردات ایران از ترکیه در مقایسه با صادرات به ترکیه، جستجو نمود؛ به این ترتیب سیاست تجاری، به عنوان ابزار اصلی ژئواکونومی، حاکیست آزادی اقتصادی و رقابت‌پذیری اقتصاد، صنعت ساخت و تجارت ترکیه بمراتب بهتر از ایران بوده است.

در واقع با وجود ظرفیت‌ها و قابلیت‌های صنعت ساخت متنوع و فراگیر هر دو کشور ایران و ترکیه، امکان شکل‌گیری موافقت‌نامه تجارت آزاد کامل و سراسری برای تمام صنعت ساخت، در گام نخست میسر نیست. با توجه عدم آمادگی کامل صنعت ساخت ایران

در برابر آزادسازی تجاری سراسری، ضروری است اجرای موافقت نامه تجارت آزاد را در یک فرایند بلندمدت دنبال نمود. بر مبنای مزیت‌های نسبی تولیدی و صادراتی هر دو کشور، بخش‌های دارای زمینه‌های بیشتر جهت برنامه‌ریزی برای ایجاد آمادگی در راستای آزادسازی تجاری، بخش‌های پوشاک، منسوجات، مبلمان، کانی غیرفلزی و لاستیک و پلاستیک از صنعت ساخت ترکیه و بخش‌های کانی غیرفلزی، فلزات اساسی، شیمیایی دارویی، پالایشگاه‌های نفت و شیمیایی ایران در اولویت توجه و بررسی است. با هدف دستیابی به موافقت‌نامه تجارت آزاد در بلندمدت، حرکت به سمت آزادسازی تجاری از طریق کاهش سطوح تعرفه‌ای از سوی دو طرف تجاری در بخش‌های فوق را در قالب گسترش و تعمیق موافقت‌نامه تجارت ترجیحی فعلی دنبال نمود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در مفهوم‌سازی مقاله و نگارش پیش‌نویس‌های اولیه و بعدی آن مشارکت داشتند.

قدردانی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از گروه پژوهش‌های بازرگانی پژوهشکده توسعه بازرگانی معاونت پژوهشی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی به خاطر مساعدت در انجام گزارش پژوهش انجام شده، قدردانی به عمل آورند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد

منابع

بزرگی، وحیدو میرعبداله حسینی (۱۳۸۱)، «شرکای منطقه‌ای ایران‌و امکان تشکیل هسته مرکزی هم‌پیوندی اقتصادی منطقه‌ای، **پژوهشنامه بازرگانی**، ۲۳(۶)، صص. ۱-۳۷. قابل دسترسی در:
https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/107174

حسینی، میرعبداله (۱۳۸۶) کتاب "آثار ترتیبات تجاری ترجیحی در بین کشورهای عضو اکو بر توسعه تجارت ایران"، **موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی**، تهران: انتشارات چاپ و نشر بازرگانی.

حسینی، میرعبداله و هومن تقی (۱۳۸۶)، «مطالعه تطبیقی شاخص‌های اقتصاد کلان بین‌الملل اکو در فرآیند منطقه‌گرایی». **دانش‌و توسعه**، تابستان، شماره ۲۰، دوره ۶، صص. ۱۱-۴۲. قابل‌دسترسی:
https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1135138

حسینی، میرعبداله (۱۴۰۳). موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و ترکیه: آسیب‌های کوتاه‌مدت و فرصت‌های بلندمدت در صنایع کارخانه‌ای (گزارش پژوهشی)، **موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی**، تهران، مرداد ماه، ۵۰ ص.

حسینی، میرعبداله، مرادپور، فرزاد و خلیلی اصل، مریم (۱۴۰۵). امکان‌سنجی توسعه همکاری و تجارت ایران با کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس: مورد صنایع کارخانه‌ای. **مجلس و راهبرد**، ۳۳ (۱۲۶)، ۱۳۵-۱۷۳.
doi: 10.22034/mr.2025.17305.5927

حسینی، میرعبداله؛ عابدین مقانکی، محمد رضا و زاهدطلبان,علی (۱۴۰۲). همگرایی اقتصادی- تجاری منطقه ای میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا. **بررسی‌های بازرگانی**، ۲۱(۲۲) ۱-۳۲.
doi: 10.22034/bs.2023.1987778.2724

حسینی، میرعبداله؛ مرادی حقیقی، فائزه و رحمانی، میترا . (۱۴۰۳). توسعهٔ همکاری و تجارت ایران با کشورهای عضو گروه ۸(D8)، **مطالعات کشورها**، ۲(۳) ۴۰۷-۴۴۷. doi: 10.22059/jcountst.2023.365618.1072

حسینی، میرعبداله و بهرام امیراحمدیان (۱۴۰۳)، «یکپارچگی اقتصادی و تجاری سازمان همکاری اقتصادی اکو و ایران»، **مطالعات کشورها**، ۲(۱)، صص. ۳۴-۱. doi: 10.22059/jcountst.2023.364807.1063

مرادی حقیقی، فائزه، میرعبداله حسینی‌و مهران نصیرزاد (۱۴۰۲)، «منطقه‌گرایی ایران با سازمان همکاری شانگهای در مقایسه با

اتحادیه اقتصادی اوراسیا»، **مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل**، ۶(۱)، صص.۲۸۷-۲۵۷
doi: 10.22126/ipes.2023.8578.1531
راسخی، سعید و میرعبداله حسینی (۱۳۹۶)، «ارزیابی همگرایی اقتصادی منطقه‌ای حوزه ی دریای خزر». **مطالعات اوراسیای مرکزی**، بهار و تابستان، دوره ۱۰، شماره ۱، صص. ۶۷-۸۳، قابل دسترس در:
https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1255349
عزتی، عزت‌الله، رشاد، فرزانه؛ یزدان‌پناه‌درو، کیومرث (۱۴۰۳). جایگاه ژئواستراتژیک ایران و پیامدهای ژئوپلیتیک آن در منطقه (مطالعه موردی جنوب‌غرب آسیا). **فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی‌منطقه‌ای)**، ۱۴ (۵۵)، ۵۵۴ – ۵۳
DOI: 10.22034/jgeoq.2024.422600.4075
رئیسی‌نژاد، آرش (۱۴۰۰). قدرت ژئواکونومیک راه ابریشم نوین: سرمایه‌گذاری در کمربند و جاده و چرخش در موازنه قوای جهانی، **فصلنامه سیاست خارجی**، سال ۳۵، شماره ۱، بهار، صص ۵۳-۸۲.
https://manuscript.isc.ac/Inventory/8/1279479.htm
مختاری هشی، حسین (۱۳۹۷). تبیین مفهوم ژئواکونومی (اقتصادژئوپلیتیکی) و توصیه‌هایی برای ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱۴(۵۰)، تابستان، صص: ۵۶-۸۲. https://journal.iag.ir/article_73813.html

Blackwill, Robert D.; Harris, Jennifer (2016). War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft (1 ed.). Cambridge, MA: Belknap Press. p. 20.
Bozorgy, Vahidu Mir-Abdollah Hosseini (2002), “Iran’s Regional Partners and the Possibility of Forming a Central Core for Regional Economic Integration,” Journal of Business Research, 23(6), pp. 1-37.
Chatham House. "What is Geoeconomics" (PDF). *Chatham House*. Chatham House. Retrieved 9 August 2020.
Clinton, Hillary (2011), “Economic Statecraft”, Speech delivered at the Economic Club of NewYork, October 14, 2011.
Ezzati, E., Rashad, F., Yazdan Panah Daro, K. (2024). Iran's Geostrategic Position and Its Geopolitical Consequences in the Region (Case Study: Southwest Asia). *Geography (Regional Planning),* 14(55),533-554.
Farrell, Henry; Newman, Abraham L. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion, International Security. July 29, 44(1): 42-79.
Fujita, M. and Mori, T. (2005). Frontiers of the New Economic Geography, Institute of Developing Economics, Kyoto University.
Hosseini M, Amirahmadian B. (2024). “Economic and commercial integration of the ECO and Iran; 2001-2022”. *Countries Studies*. 2(1): 1-34.
Hosseini, Mir Abdollah and Hooman Taghi (2007), “A Comparative Study of International Macroeconomic Indicators (ECO) in the Process of Regionalization.” *Knowledge and Development*, Summer, No. 20, Volume 6, pp. 11-42.
Hosseini, Mir Abdollah, Moradpour, Farzad and Khalili Asl, Maryam (2026). Feasibility study of Iran's cooperation and trade development with the Gulf Cooperation Council countries: The case of manufacturing industries. Parliament and Strategy e11254 Doi: 10.22034/mr.2025.17305.5927
Hosseini, Mir Abdollah (2024). Iran-Turkey Free Trade Agreement: Short-term Damages and Long-term Opportunities in Manufacturing Industries (Research Report), Institute of Business Studies and Research, Tehran, August, 50 p.
Hosseini, Mir Abdollah; Moradi Haghighi, Faezeh and Rahmani, Mitra. (2024). Development of Iran's cooperation and trade with the member countries of the 8D Group. Country Studies 2(3), 407-447. Doi: 10.22059/jcountst.2023.365618.1072
Hosseini, Mir Abdollah; Abedin Moghanaki, Mohammad Reza and Zahedtalban, Ali (2023). Regional Economic-Trade Convergence between Iran and the Eurasian Economic Union. Business Reviews, 21(122), 1-32. Doi: 10.22034/bs.2023.1987778.2724

Hosseini, Mir Abdollah (2007) The effects of preferential trade arrangements among ECO member countries on the development of Iranian trade, Institute of Business Studies and Research, Tehran: Business Printing and Publishing

IMF (1998-2023). Direction of Trade Statistics Year book. Washington: *International Monetary Fund Publications*. (http://www.imf.org).

Krugman, P (1991). Geography and Trade, Cambridge (MA): MIT Press.

Krugman, P.; Obstfeld, M. and MELITS, M.J. (2011). International Economics: Theory and Policy, Addison-Wesley, 9th Edition.

Luttwak, Edward N. (1990). "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce". The National Interest (20): 17-23.

Luttwak, Edward N. (1999). *Turbo-capitalism: winners and losers in the global economy* (1st U.S. ed.). New York: HarperCollinsPublishers.

Mandelbaum, Michael (2014), The Road to Global Prosperity (New York: Simon and Schuster, 2014), xvi– xvii.

Mokhtari-Hashi, Hossein (2018). Explanation of the concept of geoeconomics (geopolitical economics) and recommendations for Iran, *Geopolitics Quarterly*, 14(50), Summer, pp. 56-82.

Nixon, Richard (January 15, 1992). *Seize the Moment: America's Challenge in a One-superpower World* (First ed.). Simon & Schuster.

Raisi-Nejad, Arash (2021). The Geoeconomic Power of the New Silk Road: Investment in the Belt and Road and the Shift in the Global Balance of Power, *Foreign Policy Quarterly*, Year 35, Issue 1, Spring, pp. 53-82.

Rasekhi, Saeed and Mir Abdollah Hosseini (2017), "Assessing Regional Economic Convergence in the Caspian Sea Basin." Central Eurasian Studies, Spring and Summer, Volume 10, Issue 1, pp. 67-83.

Sparke, Matthew (2000), Excavating the Future in Cascadia: Geoeconomics and the Imagined Geographies of a Cross-Border Region. BC Studies, autumn 2000. ProQuest Education Journals.

UNCTAD (2015-2023), *Hand Book of International Trade and Development Statistics*. http://www.UNCTAD.Org.

UNIDO (2015-2023). Competitive Industrial Performance Report 2014, 2016, Working Paper.

Von Thunen's (1826) model emphasizes transport costs' influence on agricultural land use and pricing. https://www.academia.edu/121092301/Agricultural_location_theory_von_Thunens_contribution_to_economic_geography

United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) (2016-2023). Industrial Development Report 2016-2023, Edward Elgar (EE) Publishing.

UNIDO (2015-2023). International Yearbook of Industrial Statistics (IYIS), Edward Elgar Publishing.

http://wits.worldbank.org/WITS/Tariff_And_Trade_Simulations/_Smart_Query.aspx? Page=SMART, Trade map.